

હોમિયોપાથી.

સૌ સૌને ધરનાં દાકતર:

સાધારણુ દરદો અને તેના સાદા, સસતા તથા તુરત
સમજ પડે એવા ઇલાજ.

ખતાવનાર

દાકતર ડી. એન. રાય, એમ. ડી.

મુંબઈ:

ફાઈ પ્રીવીંગ પ્રેસમાં સેમ્યુઅલ હાર્દમ પ્રીન્ટર બાપ્તુ છે.

સને ૧૮૮૮.

(સર્વ હક સ્વાધીન.)

કીમત આઠ આના.

હોમિયોપાથી.

સૌ સૌને ધરના દાકતર:

સાધારણ દરદો અને તેના સાદા, સસતા તથા તુરત
સમજ પડે એવા ઇલાજ.

બનાવનાર

દાકતર ડી. એન. રાય, એમ. ડી.

મુંબઈ:

ફીટ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં સેમ્યુઅલ હાર્દમ પ્રીંટરે છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૮.

(સર્વ હક સ્વાધીન.)

પ્રસ્તાવના.

આ શહેરમાં પાસ થયલા દાકતરો તેમજ દવા ઊપર ગુજરાણુ નહી કરનારા પણુ આજકાલ હોમીઓપાથીક દવાનો ઉપયોગ કરે છે. તેવા ગ્રહ-સ્થાના શ્રમથી લોકો તે દવાની કદર ક્યારની એ જાણવા લાગ્યા છે. અને રજતે રજતે જેમ તેઓને એથી વધારે ને વધારે લાભ થશે તેમ તેમ તેનો ફલાવો વીશેષ થશે. એટલાજ માટે હોમીઓપાથીક દવાઓવિષે એક નાનું પુસ્તક છપાવી તેમાં સામાન્ય દરદો અને સહેલા ઉપાયોનુ વરણુન કરવામાં આવે તો તે અઘડીત કાળે છપાયું છે એમતો નહીજ ગણાય. આ લઘુ પુસ્તક પ્રજા આગળ રજુ કરતાં અંતર્યામી વિનંતી પુર્વક જણાવે છે કે, લાંબી અને બીકટ રચનાથી રોગોનું વર્ણુન કરવાને હું ડોલ ધાલતો નથી, તેમજ હોમીઓપાથી શું છે તેનું શિક્ષણુ કરતો નથી. કારણુ કે આ ન્હાની યોપડીનો એ વિષય નથી. એ બધું સમજાવવાને માટે એક મોટો અંથ રચવો જોઈએ. આ ન્હાના પુસ્તકમાં તો સાધારણ રોગો, જે અહીં ચાલતા છે, તે વિષે લખવાનો અને રજત થોડા સાદા, પસંદકરેલા વગરચુંચવણુના ઉપાયો બતાવવાનો હેતુ છે, તેથી કોઈપણ ધંધાવાળો માણસ બિનચુંચવણુ નિર્ભયપણુ તેનો ઉપયોગ કરી શકે. આ લઘુ પુસ્તક દાકતરો, વૈદો કે એ ધંધાવાળા માણસોના ઉપયોગને માટે રચ્યું નથી. પણુ મુખ્ય કરીને માઆપો, દાકતરો વિગેરેની મદદ વિના સ્વકુટુંબમાં સાદા નાના રોગોના ઉપાય પોતાની મેળે કરી શકે તેટલા માટે રચ્યું છે. વળી જે લોકો પ્રવાસ કે મુસાફરી કરે છે, તેમને કોટેલેક સ્થળે દાકતર કે વૈદની મદદ મળતી નથી, તેમને માટે છે. દરેક રોગને માટે આપેલી દવામાંથી દવા પસંદ કરવામાં આ એક ટુંકો નિયમ યાદ રાખવો, કે દરદીનાં ચિન્હોને જે દવા વધારેમાં વધારે મળતી આવતી હોય તેજ દવા પસંદ કરવી. અને તે દવાથી શું પરીણામ નિ-પજે છે તેની તપાસ રાખવી.

ધણું કરીને સઘળી દવાનો સ્વાદ મીઠો અથવા પાણી જેવો હોય છે. અને તેની ફાયદાકારક અસર આપો આપ જણાશે.

આ પુસ્તકનું ભાષાનંતર કરવામાં શાહ હીરાલાલ કાળીદાસે સારી મે-હેન્ટ લીધી છે તે માટે તેને શાઆસી ધટે છે. વળી મી. નવરાજ મંચેરજીએ તેને સુધારણુ તે માટે કરતા તેમનોઆભાર માને છે.

છવટે-અંતર્યામી પ્રજાને જણાવવાની રજા માગે છે કે તેઓ તેની ખરી કદર જાણુરો એવી ખાતરી હોવાથી આગળ જતાં હોમીઓપાથી વિષે વધારે મોટો અંથ છપાવાની આશા છે.

અંતર્યામી.

મત.

હોમિઓપાથીવિષે કોઈ અનુભવી દાકતર એક નિબંધ લખે તો સારું. એવા નિબંધની જરૂર છે. સાધારણ ચાલુ રીતે દવા આપવાનો નિયમ, જેને એલોપાથી કહે છે, તેથી આ હોમિઓપાથીનો નિયમ જુદો પડે છે. આ નવા નિયમથી થતા ઘણાક લાભ મેં પોતે અનુભવી જોયા છે, તે એટલે સુધી કે જરૂર પડે તારની મારફતે હકીકત મોકલી દવાનાં નામ મગાવી તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. એટલેજા એ નિયમ ઉપર મારો વિશ્વાસ એસી ગયો છે.

હોમિઓપાથીની રીતે દવા લેવાના કેટલાક ગુણુ તો દેખીતા છે. દવા ઘણી થોડી આપવામાં આવે છે; દવા પાણીમાં અપાય છે ત્યારે કડવો કે એવો સવાદ કરો લાગતો નથી; દવા ગોળી અને ભુકીરપે અપાય છે ત્યારે તો મીઠી લાગે છે; એ રીતે બનાવેલી દવા લેવામાં કોઈ પણ દરદીને તેના ધરમસંબંધી કરો બાધ નથી. વળી દવા આપવાની એ રીત ચોક્કસ છે; દરદ પરખાયું કે ઘણું કરી એકજ દવાથી ગુણુ દેખાય છે. દવા પીધી કે દરદ ઉપર આબાદ લાગુ પડે છે, અને શરીરના બીજા ભાગને કશી રીતે હરકત કરતી નથી.

હોમિઓપાથીની રીતે અપાતી દવા બહુજ સસતી છે, તેમજ બહારગામ સેહેલાઈથી લેઈ જવાય તેવી છે. દવા આપતાં એક વાર ભુલ થાય તોપણ ઝાઝા અવગુણુ નથી. વળી એ રીત જુના દરદ ઉપર ઘણી અસરકારક છે, અને એની અસર ઘણુકરી એટલી ચોક્કસ છે કે જુલાબ વહાડકાપ અને એવી ખટપટ બનતાંસુધી કરવી પડતી નથી.

સાધારણ એલોપાથીના નિયમસામે મારાથી કોઈ કહેવાય નહીં. એ નિયમના ગુણુ થોડા નથી. પરંતુ હોમિઓપાથીના ચમતકાર મારા જોવામાં હાલ વારંવાર આવે છે, અને તેનો પ્રસાર થયલો જોવાને હું આતુર છું.

બેરામજી મેરવાનજી મલખારી.

સાકળીબ.

અગ્નિ દાહ, દાહતું...	...	...	...	...	...	...	૮
અજરણુ...	...	...	...	...	...	...	૧૮
અતીસાર...	...	...	...	...	...	...	૧૫
અંતરદાહ (હૃદયમાં અગન)...	...	...	...	...	...	...	૪૨
આંકડી ...	...	...	...	...	...	...	૧૪
ધરપટીવ શીવર્સ	...	...	...	...	...	...	૩૧
શીવર્સ ઓરી, ગોવર્ડ	...	...	...	...	...	...	૩૧
„ અજબડા	...	...	...	...	...	...	૩૧
„ બંળીઆ કાક, શીતળા, માતા, સૈહીઅદ...	...	...	...	...	...	...	૩૨
„ લાલ તાવ...	...	...	...	...	...	...	૩૪
ઉંધમાં પેશાબ થવી	...	...	...	...	...	...	૨૦
ઉભગરો, ઉંધનઆવેતે	...	...	...	...	...	...	૫૬
ઉટાંડીઓ	...	...	...	...	...	...	૪૩
ઉન્મત્તવાયુ, હીસ્તીરીઆ	...	...	...	...	...	...	૪૪
ઉલટી	...	...	...	...	...	...	૫૯
રૂમેટીક શીવર (સાંધાઓને દરદ આપતો તાવ)...	...	...	...	...	...	...	૩૫
કમરનો દુખાવો	...	...	...	...	...	૫ અને	૪૮
કમળો	...	...	...	...	...	...	૪૫
કરમ, કીડા	...	...	...	...	...	...	૬૧
કલેજાંતું દરદ	...	...	...	...	...	...	૪૮
કોગળીયું, કોલેરા	...	...	...	...	...	...	૧૦
કાંનનાં દરદ	...	...	...	...	...	...	૨૦
ખસ, કીર, ખરજ...	...	...	...	...	...	...	૪૫
ખારા ઓડકાર	...	...	...	...	...	...	૨
ખોરાકથી થતા રોગ	...	...	...	...	...	...	૩૬
ખાંશી	...	...	...	...	...	...	૬
ખાંશી (કાંસો)	...	...	...	...	...	...	૧૨
ખાંશી (જુની)	...	...	...	...	...	...	૭

ગડ, ગુ'મડ. ફેલા... ..	...	...	...	...	...
ગરદન રહી જવી—અડીજવીતે	...	...	...	...	૫૦
ગર્ભસ્થાનમાંથી લોહી પડવું...	...	...	...	...	૫૧
ગળાની નળીનો સોળે કુપ...	...	...	...	...	૧૪
ગાલપચોરીઆં, ગલસણાં	...	...	...	...	૫૨
ગાંઠોનું દરદ	...	...	...	...	૩૮
ઘાંટીનું બેશી જવું...	...	...	...	...	૪૩
ચુંક, આંકડી	...	...	...	...	૧૦
છાતીનો ધબકારો	...	...	...	...	૫૪
જુફણ, સુસ્તપણ	...	...	...	...	૧૭
જુનો સંધીવા	...	...	...	...	૩૬
ડીલીરીઅમ, સનેપાત અથવા પવન થવો તે	...	...	...	...	૧૫
તાણ	...	...	...	...	૧૨
તાવ (સાદો, ચાલુ)...	...	...	...	...	૨૧
તાવ (સાદો ટાલીઓ)	...	...	...	...	૨૨
„ (રોજીદો, ચાલુ)	...	...	...	...	૨૪
„ (ટાઇફોઇડ)	...	...	...	...	૨૬
„ (ભેળનો)...	...	...	...	...	૨૮
„ (રીલેપસીંગ, જે હાલતમાં તાવ શરૂ થતો હોય તે હાલત લખાવનારો તાવ	}				૨૯
„ (પીળો)	...	...	...	...	૨૯
„ (ટાઇફસ)...	...	...	...	...	૩૦
થુલીઓ (જીભ ઉપર ઘોળાફેલા)	...	...	...	...	૩
દમ, હાંફણ	...	...	...	...	૫૭
દાંતનો દુખાવો	...	...	...	...	૫૭
દાંતનું કુટવું	...	...	...	...	૧૫
નબળાઈ...	...	...	...	...	૧૫
પેટની કબજાઆત, બંધકોશ...	...	...	...	...	૧૧
પેશાબની અડચણ...	...	...	...	...	૫૮
ફેફસાંમાં બગાડ	...	...	...	...	૫૫
ફેર, ચકરી	...	...	...	...	૩૭

બકારી, મોળ, સુગ	...	...	...	...	...	૫૨
બદ	...	...	...	...	...	૮
ભુખતું જતું રહેતું...	...	...	...	...	...	૩
મરડો	...	...	...	...	...	૧૭
માથાનો દુખાવો	...	...	...	...	...	૪૦
મોંમાં ખરાબવાસ...	...	...	...	...	...	૬
રજસ્વળા, અડકાવ, દસ્તાન રત્ન, દુર બેસતું	...	...	...	...	...	૪૮
,, પુષ્કળ અડકાવ કે દસ્તાન	...	...	...	...	...	૪૯
રજસ્વળા, (દુખાવા સાથે આવતું દસ્તાન)	...	...	...	...	...	૫૦
લચક, ચાકું, સોળ, કચર, મોરચાણું...	...	...	...	...	...	૮
લકવો	...	...	...	...	...	૫૪
સળેખમ, ઠંડી, શરદી	...	...	...	...	...	૮
સ્ત્રીઓને ધાત જાયતે	...	...	...	...	...	૪૬
હરસ, મસા, બાવરીર	...	...	...	...	...	૩૮
હેડકી, હેડકડી	...	...	...	...	...	૪૨
હોજરીમાં બગાડ	...	...	...	...	...	૫૭
હોમીઓપાથીક દવા વાપરવાની રીત	...	...	...	...	...	૧
હોમીઓપાથીક સાધારણ દવાઓ	...	...	...	...	...	૬૩
હોમીઓપાથીક દવા વાપરત વખતે સુચના	...	...	...	...	...	૬૨
ક્ષય ખય	...	...	...	...	...	૫૫

સાધારણ દરદો અને તે ઉપર વપરાતી હોમીઓપાથીક દવા.

અરક, ભુકી, અને ગોળીઓ

હોમીઓપાથીક દવા જે જે રૂપમાં આપવામાં આવે છે તેની વીગત:—

૧ છું—અરક બે વ્રતના છે, ખુદ વ્રતી અરક અને તેમાંથી બનાવેલા અરક.

અરક ઘણું કરીને તરતનાં ઉત્પન્ન થયેલાં દરદો ઉપર કામમાં આવે છે.

અરક—થંડા પાણી સાથે નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે:—

ઘણું નાનાં બચ્ચાંને એક અથવા બે ટીપાં, ચાર કે છ ચમચી જે-
ટલાં પાણીમાં નાંખી દરેક બે કે ત્રણ કલાકે આપવાં.

મોટાં બાળકોને એક ટીપું ચમચાભર પાણીમાં દરેક બે કે ત્રણ
કલાકે આપવામાં આવે છે.

મોટા માણસને એક કે બે ટીપાં ચમચાભર પાણીમાં બે કે ત્રણ
કલાકે આપવામાં આવે છે.

૨ જી—ભુકી એક કે બે ગ્રેન દીવસમાં ત્રણ ચાર વખત આપ-
વામાં આવે છે; જીભ ઉપર મુકી એમને એમ ખાવી અથવા પાણી સાથે
મેળવીને પીવી.

૩ જી—મોટી ગોળીઓ અથવા નાની ગોળીઓ—સાધારણ
દુઃખો સાથે અને દુઃખનું જોર વધારે ન હોય ત્યારે વાપરવામાં આવે છે. બે
ગોળીઓ દરેક કલાકે અથવા તો દીવસમાં ત્રણ વખત એકલી અથવા
પાણી સાથે આપવામાં આવે છે.

નાનાં બચ્ચાંને મોટી ગોળી ભાંજી જેટલો ભાગ મોટાં માણસને
આપવામાં આવે તેનાથી અડધો ભાગ આપવો ને નાની ગોળીઓ ચાર
અથવા પાંચ દર બે કલાકે અથવા તો દીવસમાં ત્રણ વખત આપવી
જોઈએ; તે પાણી સાથે અથવા પાણી વગર આપવી.

ઘણાંજ નાનાં બચ્ચાંને તેથી અડધો ભાગ આપવામાં આવે છે.

હોમીઓપાથીક દવા કેમ આપવી તેવી વીગત. હોમીઓપાથીક દવાને નંબર હોય છે. ૧-૨-૩-૪ ઇત્યાદી. તે નંબરની બે જાત છે, એક સેંકડે દસ ભાગવાળી અને બીજી સેંકડે એક ભાગવાળી છે. સાધારણ ખપમાં જે નંબર વપરાય છે તે પેહેલો અને ત્રીજો નંબર છે. પણ ઘણું કરીને સેંકડે એક ભાગવાળો ત્રીજો નંબર વપરાય છે.

દવા દીવસમાં વધારે કે ઓછા વખત આપવી તે દરદના જોર ઉપર આધાર રાખે છે.

જો દરદનું જોર વધારે હોય છે તો દવા વારંવાર આપવામાં આવે છે. પણ જો દરદનું જોર ઓછું હોય છે તો ઓછી વાર દવા આપવામાં આવે છે.

ગડ, ગુમડ, ફેલો—(Abscess)

આ દરદમાં (બેલેડોના, હીપાર સલ્ફર અને સીલીસીઆ (Belladonna, Hepar Sulphur and Silicea) આપવામાં આવે છે.

બેલેડોના (Belladonna)—ઘણો સોજો, દુખાવો અને રતાશ હોય સારે આપવામાં આવે છે.

હીપાર સલ્ફર અને સીલીસીઆ (Hepar Sulphur and Silicea) સોજો થોડો હોય, ઘણો દુખાવો ન હોય સારે આપવામાં આવે છે, ને તેમાંથી પર નીકલે સારે પણ તેજ દવાઓ આપવામાં આવે છે.

સીલીસીઆ (Silicea) દરદ જીવું હોય ત્યારે અપાય છે.

ખાટા ઓડકાર (Acidity.)

આ દરદમાં (કેલકેરીઆકાર્બ, કાર્બો વેજ, નક્ષ વોમીકા અને પલ્સેટીલા) Calcareo Carb, Carbo Veg, Nux Vomica and Pulsatilla.) કામમાં આવે છે.

કેલકેરીઆકાર્બ—(Calcareo Carb) માથા ઉપર પરસેવા સાંથે ખાંધા પછી ખાટા ઓડકાર આવે છે ત્યારે અપાય છે.

કાર્બોવેજ—(Carbo Veg) જ્યારે મોઢામાં ઓડકાર સાથે ખાટું પાણી આવે ત્યારે અપાય છે.

• બચાને કેમોમીલા, નક્ષ વોમીકા અને પલ્સેટીલા (Chamomilla, Nux Vomica and Pulsatilla) ખાટા ઓડકારપર આપવામાં આવે છે.

થુલીઓ, જીભ ઉપર વોળા મફેદ ફોલા (APHTHE.)

આ દરદમાં ઝીણી, ગોળ, મફેદ ફોલીઓ જીભ ઉપર અને મોંઢામાં પથરાયેલી હોય છે. આ ફોલીઓ ફેટલીક વખતે ખાધાની નલીમાં નીચે ઉતરે છે. તેથી ખાતી વખતે (ગળે ખોરાક ઉતારતી વખતે) અડચણ કરે છે. અને તેજ વખતે બેચેની, ઉલટી, અને ઉધરસ (કાંસો) થાય છે અને ઝાડો પણ થાય છે. આ દરદ વારંવાર બચ્ચાને થાય છે; મોટી ઉમરના માણસ પણ તે દરદથી ફેટલીક વેળા મોકલાં રહેતાં નથી.

ઉપાયો—આરસેનીકમ એલ્બ, બોરેક્ષ, મરક્યુરીઅસ અને સલ્ફર (Arsenicum Alb, Borax, Mercurius and Sulphur.)

આરસેનીકમ એલ્બ—(Arsenic Alb) બ્યારે જીભપર અગન બળતી હોય, જીભ સુકી અને રતાશપર હોય તથા તરસ ઓછી લાગતી હોય અને ચાંદાં મોટાં હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

મરક્યુરીઅસ—(Mercurius) આ દવા આ દરદમાં મુખ્ય ઉપાય છે. બ્યારે મોઢામાંથી થોડી લાળ એટલે લખ ગળતી હોય, જીભ ભીની હોય તે તે ઉપર જીભ ચાંદાં હોય ત્યારે અપાય છે.

બોરેક્ષ અને સલ્ફર—(Borax and Sulphur) પણ આપવામાં આવે છે.

ભુખનું જતું રહેવું (LOSS OF APPETITE.)

આ દરદ ઘણાં કારણોથી થાય છે. તેના ઉપર ચાઇના, નક્ષ વોમીકા, પલ્સેટીલા અને સલ્ફર (China, Nux Vomica, Pulsatilla and Sulphur) આપવામાં આવે છે.

નક્ષ વોમીકા અને પલ્સેટીલા (Nux Vomica and Pulsatilla) બ્યારે ખોરાક ખાવા નથી ગમતો ત્યારે આપવામાં આવે છે.

પલ્સેટીલા—(Pulsatilla) બ્યારે ગરમ ખાનું ગમતું નથી ત્યારે અપાય છે.

સલફર અને પલસેટીલા (Sulphur and Pulsatilla) ન્યારે ગોશ ખાવા ન ગમે ત્યારે અપાય છે.

ચાઇના અને પલસેટીલા (China and Pulsatilla) ન્યારે રોટલી ખાવા ગમતી નથી ત્યારે અપાય છે.

ઇગનેશીઆ (Ignatia) ન્યારે દુધ નહી ગમે ત્યારે અપાય છે.

ચાઇના, પલસેટીલા અને સલફર (China, Pulsatilla and Sulphur) ન્યારે મોઢું કડતું રહેવાથી ખોરાક કડવો લાગે છે ત્યારે વપરાય છે.

કેલ્કેરીઆ કાર્બ, લાયકોપોડીઅમ અને સીલીસીઆ (Calcarea Carb, Lycopodium and Silicea) ભુખનો વધારો હોય ત્યારે ઓછી કરવાના કામમાં આવે છે.

દમ, હાંફણ, (Asthma)

આ દરદ ઉપર એકોનાઇટ, આરસેનીક એલ્બ, ક્યુપ્રમ, ઈપીકેક, લેક્ટેસીસ, લોબેલીઆ, સેનુક્સ અને સલફર (Aconite Nap, Arsenic-Alb, Cuprum, Ipecac, Lachesis, Lobelia, Sambucus and Sulphur) વપરાય છે.

જે વખતે એ દરદનું જોર હોય છે, એટલે દમ ધણોજ નૂઠી આવે છે તે વખતે કોઈકજ દવા ફાયદો કરી શકે છે; તોપણ દુધ સાકર વીનાનું ગરમ ચાહતું અથવા કોરીનું એક પ્યાલું કોઈ કોઈ વખતે જરા ફાયદો કરે છે. એ દરદને જે દવા થોડો ધણો આરામ આપે છે તે દવા ધણો લાંબો વખત ચાલુ રાખવી જોઈએ.

આરસેનીકમ એલ્બ (Arsenicum Alb) આ દવા આ દરદ જુનુ થયું હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે. ન્યારે દમ થોડો અને છાતીમાં ઝીણો અવાજ માલમ પડે તથા ચહેરો શીકો, દીલ ગરમ અને પરસેવાથી ભીનું અને દુઃખનો વધારો મધ્ય રાત્રીએ અને સહવારે વધારે થતો હોય ત્યારે આ દવા લાંબો વખત ચાલુ રાખવાથી ધણું આદમી સાજ થાય છે.

ક્યુપ્રમ (Cuprum) ન્યારે એ દરદ એકાએક થઈ આવે, ચહેરો અને હોઠ ઉદા (નંજુડા) રંગના થયા હોય અને ખાધાની નળીમાં ગળ

ગજીતો અવાજ થાય અને થંડુ પાણી પીધાથી ખાંસી નરમ પડે. દમ લેવાની ધણીજ અડચણ પડતી હોય, તે દમ અથવા હાંફણનો હુમલો અવારનવાર થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપીકેક (Ipecac) જ્યારે ખાંસી હમેશાં વધારે કે થોડી હોય, છાતીની અંદર ખડખડતો અવાજ થતો હોય અને છાતી બલગમથી ભરેલી માલમ પડે, સ્વાસ (દમ) મુસ્કેલીથી લેવાતો હોય, હાંફ ઉતાવલી થતી હોય ત્યારે આ દવા કામમાં આવે છે. ખાંસી સાથેની હાંફણમાં આ દવા જરૂરની છે.

લોબેલીઆ (Lobelia) હોજરીમાં થતા બગાડથી એ દરદ થયું હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

લકેસીસ (Lachesis) ઉંઘ આવ્યા પછી જ્યારે એ દરદ વધે ત્યારે કામમાં આવે છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે દરદનો હુમલો ઉંઘ આવ્યાની અગાઉ એકાએક થાય, જુની હાંફણ હોય; દમ મુસ્કેલીથી લેવાતો હોય, છાતીમાં દબાણ થઈ જાય ગુંગળાય, અને થોડા સંકેત ગલફા (બલગમ) પડતા હોય ત્યારે અપાય છે.

સેંબુકસ (Sambucus) રાતની વખતે ગુંગળાઈ જવા જેવો હુમલો જોરમાં થતો હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

કમરનો દુખાવો (BACK ACHE.)

આ દરદ ઉપર આરનીકા, બ્રાયોનીઆ, પલસેટીલા અને રસ ટોક્ષ (Arnica, Bryonia Alb, Pulsatilla and Rhus Tox) વપરાય છે.

આરનીકા (Arnica) જ્યારે મરડાઇ જવાથી દુખતી હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia) જ્યારે અકડી ગઈ હોય, ચાલવાથી વધારે દરદ થાય અને સુધ રહેવાથી આરામ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે બેસવાથી કે સુવાથી દુખતી હોય અને ચાલવાથી અને ઉઠવાથી નરમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે.

રસ ટોક્ષ (Rhus Tox) જ્યારે કમરના વચલા ભાગમાં થઈ દુઃખાવો થતો હોય, પહેલાં હરશર કરતાં દુખનો વધારો થાય, પણ પછી ઓછું થાય; તેમજ બેસવાથી કરાર માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

નક્ષ વોમીકા અને સલ્ફર (Nux Vomica and Sulphur) જ્યારે મસા (હરસ)ને લીધે કમર દુખતી હોય છે ત્યારે અપાય છે તેમ જ્યારે તે દરદ ગુરદાના અને પીસાબના દરદને લીધે થાય છે ત્યારે તે ખીજ દવાઓની સાથ વપરાય છે.

મોઢાંનો ખરાબ વાસ (FOETID BREATH.)

આ કોઈ જાતનું દરદ નથી પણ હોજરી, થુક, ઇત્યાદીના ખગાડથી કોઈ કોઈ માણસમાં તે હમેશાં માલમ પડે છે.

તેને માટે કાર્બો વેજેટબીલીસ, મરક્યુરીઅસ અને નક્ષ વોમીકા (Carbo Vegetabilis, Mercurius and Nux Vomica) વપરાય છે.

કાર્બો વેજેટબીલીસ અને નક્ષ વોમીકા (Carbo vegetabilis and Nux Vomica) જ્યારે હોજરીના દરદને લીધે તે થાય છે ત્યારે વપરાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) આ દવા ઘણી થુક આવવાથી મોઢું વાસ મારતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ખાંસી (BRONCHITIS.)

ગળામાંની દમની નળીમાં સોજો થવાથી એ દરદ ઉત્પન્ન થાય છે. એ દરદ ઉપર એકોનાઇટ, એન્ટીમની ટાર્ટ, બેલેડોના, આયોનીઆ, હીપાર સલ્ફર, ઇપેકેક, ફેસફરસ, સલ્ફર ઇત્યાદી (Aconite, Antimony Tart, Belladonna, Bryonia, Hepar Sulphur, Ipecac, Phosphorus, Sulphur, &c.) વપરાય છે.

એકોનાઇટ—(Aconite) જ્યારે થંડી, તાવવાલી, સુકી અને ગરમ આમડી હોય, બેચેની, તરસ, (પાણીનો સોષ) અને જરા અવાજ કરતી ખાંસી, હોય ગળાની દમની નળીનો સોજો હોય ત્યારે સરઆતમાં એ દવા વપરાય છે.

ઑન્ટીમની ટાર્ટ (Antimon Tarty) જ્યારે સ્વાસ મુશ્કેલીથી લેવાતો હોય, છાતીની અંદર અવાજ થતો હોય, પણ કંઈ બહાર નીકળતું ન હોય, ચેહેરો ડાઘાવાળો હોય, ઘણુંજ પરસેવો થતો હોય, ખાંસી ઉલટી થવાથી મટતી હોય, ઝાડો થતો હોય, અને જીભ સફેદ હોય ત્યારે આ દવા વપરાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે સુકી અને હેરાન કરતી ખાંસી હોય, અલગમ સાથે જરા જરા લોહી પડતું હોય, જોરમાં સ્વાસ ચાલતો હોય, ચહેરો લાલ હોય, માથામાં દુખાવો હોય, અને દરદને ત્રણ કે ચાર દીવસ થયા હોય, ત્યારે આ દવા વપરાય છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia Alb) જ્યારે છાતીમાં સોય ભોકાતી હોય એવા દુખ સાથે સુકી ખાંસી હોય, દમ ટુકો હોય, તથા દમ લેવામાં મેહેનત પડતી હોય, લોહી તથા પાતળા ચીકાસવાળા અલગમ સાથે ખાંસી હોય, અને છાતીમાં ઘણુંજ દબાણ થતું હોય, ત્યારે વપરાય છે.

ઇપેકેક (Ipecac) જ્યારે અલગમની ઉલટી થતી હોય, શીકો ચહેરો હોય, ત્યારે વપરાય છે. આ દવા બચ્ચાને માટે મુખ્ય કરીને ઉપયોગી છે.

હીપાર સલ્ફર (Hepar Sulphur) જ્યારે પીળા અલગમ સાથે ખાંસી લાંબા વખતની હોય ત્યારે વપરાય છે.

ફોસ્ફરસ (Phosphorus) જ્યારે ખાંસી છાતીના દરદ (ની-મોનીઆ)ની સાથે હોય ત્યારે વપરાય છે.

જીનિ ખાંસી. (CHRONIC BRONCHITIS.)

આ દરદમાં આરસેનિકમ એઝ્મ, કેલકેરીઆ કાર્બ, હીપારસલ્ફર, મરક્યુરીઅસ, સલ્ફર કલ્સાઈ (Arsenicum Alb, Calcarea Carb, Hepar Sulphur,* Mercurius, Sulphur &c,) વપરાય છે.

* તરતની ધયલી ખાંસીમાં જ્યારે દરદી દમ મુશ્કેલીથી સેઈ શકતો હોય, અને છાતીમાં લોહી દુખાવો હોય તો ગરમ પાણીથી છાતી ઉપર રોક કરવા અથવા તો અળસીની પાકટીસ વારંવાર ચેલવી અને છાતી હાથેશાં ગરમ લુગડાંથી ઢાંકવી. ઝોરાકમાં, કુધ કાંલ અને જાણી આપવું.

લચક, ચાકું, સોળ, કચર-મોરચાકું.

(BRUISES OR STRAINS.)

મારનીકા (Arnica) આ દવા પીધામાં તેમજ બહારના ભાગ-
પર લગાડવામાં આવે છે. ચોપડવી હોય તો એક ભાગ આરનીકા અને
છ ભાગ પાણી સાથે ઈજન થયેલા ભાગપર લગાડવામાં આવે છે.

બેલીસ (Bellis) આ દવા પીવામાં તેમજ લગાડવાના કામમાં
પણુ આવે છે.

બદ (Bubo.)

આ દરદ ઉપર આસીડ નાઈટ્રીક, આયોડીઅમ અને મરક્યુરીઅસ
(Acid Nitric, Iodium and Mercurius) વપરાય છે.

અગ્નીદાહ, દાઝકું, (BURNS)

અગ્નીદાહ (દાઝકું) ના ત્રણ પ્રકાર છે, પણ તેમાં ત્રણ મુખ્ય છે.
૧ કું છાગરો ઉઠ્યાવીના માત્ર જરાક રતાશપર થયું; ૨ કું સોળે ચઢવો તે
છાગરો ઉઠવો ; ૩ કું છાગરો કુટી જઈને ચાંદુ પડ્યું. અગ્નીદાહ થાય કે
તરતજ ચરખી અને આટાની મેળવણી કરીને તે જગાંપર લગાડવી
અથવા ચુનાનું પાણી અને અલસીનું તેલ બેક સરખે ભાગે એકકું
કરી લગાડવું અથવા બાળવાના લાકડાનો કોલસો (કોયલો) લગાડવો.
અથવા પાંચ પરસેંટનું (સેંકડે પાંચ ભાગવાળું) કારબોલાઇડ વેસેલીન
લગાડવું અથવા એક ભાગ કેન્થેરીડીસ અને ૩૦ ભાગ પાણીમાં નાખી
લગાડવું. પીવાને માટે કેન્થેરીડીસ, રસટોક્ષ અને અરેતીકાયુરન્સ (Can-
tharidis, Rhus Tox, and Urtica Urens) આપવું.

સલખમ, સરદી, થંડી (CATARRH OF THE NOSE OR CORYZA.)

આ દરદમાં નાકમાંથી પાણી જેવો પાતલો અથવા જીડો નરમ
(પ્રવાહી) પદાર્થ નીકળે છે. આંખમાંથી પુષ્કળ પાણી નીકળે છે, કપાળપર
ભાર માલમ પડે છે, ગળાનો દુખાવો માલમ પડે છે. અવાજ બેસી ગયેલો

હોય છે, જીભ ખરાબ હોય છે, વધારે કે થોડો પાણીની 'સોસ' (તરસ) પડે છે, ભુખ જતી રહે છે, અને નાડી ઉતાવળી ચાલે છે, કમરમાં અને અવયવોમાં દુખાવો થાય છે. આ દરદ ઉપર, આરસેનીકમ એલ્બ, બેલેડોના, બ્રાયોનીઆ એલ્બ, કેમ્ફર, યુફ્રેસીઆ, મરક્યુરીઅસ, નક્ષ વોમીકા અને પલસેટીલા (Arsenicum Alb, Belladonna, Bryonia Alb, Camphor, Euphrasia, Mercurius, Nux Vomica, and Pulsatilla) વપરાય છે.

આરસેનીકમ એલ્બ (Arsenicum Alb) જ્યારે નાકમાંથી પુષ્કલ પાતલુ ગરમ પાણી નાકમાં યલતરા સાથે નીકળે છે અને આખા શરીરમાં સુસતી માલમ પડે છે ત્યારે અપાય છે.

કેમ્ફર (Camphor) જ્યારે દરદની શરૂઆત હોય તથા સાથે ઠંડી લાગતી હોય ત્યારે તેનું એક ટીપુ ખાંડ સાથે આપવું ને થોડે વખતે ફરીથી આપવું જોઈ કરીને તેનું જોર તુરત નરમ પડશે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે તે દરદમાં કપાળ દુખે છે અને નાક સુકાઈ જાય છે. અને એક નસકોરાંમાંથી ઘણું પાણી નીકળે છે ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ અને નક્ષ વોમીકા (Bryonia Alb and Nux Vomica) જ્યારે નાક સુકાઈ જાય, કપાળમાં દુખાવો હોય અને નાક બંધ થઈ જાય ત્યારે અપાય છે.

યુફ્રેસીઆ (Euphrasia) જ્યારે આંખમાંથી ગરમ પાણી નીકળે અજવાળું જોઈ શકાય નહીં અને પવનથી સહેજ ખમ વધારે થાય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) આ દરદમાં જ્યારે વારંવાર ઓછી આવતી હોય, નાકમાં દરદ થાય, અંદરથી જોડો પ્રવાહી નીકળે, થુંક બહુ આવે ગળામાં દરદ થાય, અને નાકની નળીઓ બંધ થાય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે નાકમાંથી જોડો પીળો પ્રવાહી નીકળે અને નાકની એક નળી બંધ થઈ બીજીમાંથી પ્રવાહી નીકળે. સુષ્કતાની શક્તિ જતી રહે, મોઢામાંથી સ્વાદ જતો રહે, ઘરમાં રહેવાથી વધારે માલમ પડે અને બહાર જવાથી ઠીક માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

કોગલીઉ, કોલેરા (CHOLERA) .

આ દરદમાં આરસેનીકમ એડમ, કેમ્ફર, ક્યુપ્રમ અને વીરેટ્રમ એડમ (Arsenicum Alb, Camphor, Cuprum and Veratrum Alb) વપરાય છે.

કેમ્ફર (Camphor) આ દરદમાં જ્યારે સરઆતમાં ઘણીજ ઉલટી અને પાણી જેવા જાડા આવતા હોય ત્યારે ત્રણ કે ચાર ટીપાં થોડી ખાંડ સાથે દશ કે પંદર મીનીટે આપવું.

આરસેનીકમ એડમ (Arsenicum Alb) જ્યારે ચોખ્ખા પાણી જેવા ઘણા જાડા આવે, ઘણી નબળાઈ માલમ પડે, ઉલટી અને અતીશય તરસ (પાણીનો સોસ) માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ક્યુપ્રમ (Cuprum) જ્યારે પેટમાં આંકડી થઈ દુઃખે, ઉલટી થતી હોય અને પાતળા જાડા આવતા હોય ત્યારે આ દવા અપાય છે.

વીરેટ્રમ એડમ (Veratrum Alb) ઘણા પાતળા જાડા, ઉલટી અને ઘણી નબળાઈ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ચુંક આંકડી (COLIC.)

આ દરદમાં પેટમાં અમળાઈ દરદ થાય છે, ઘણુંખરું ડુંટીની આસપાસ દરદ થાય છે.

૧. જ્યારે કલેન્ગના દરદનેલીધે એટલે પીતની ચુંકો મારે ત્યારે ડાયોસ્કોરીઆ, મરક્યુરીઅસ અને પોડોશીલમ (Dioscoria, Mercurius and Podophyllum) અપાય છે.

૨. જ્યારે પવનના જમાવથી દરદ થતું હોય ત્યારે કાર્બોવેજ, લાઈકોપોડીઅમ અને નક્ષ વોમીકા (Carbo Vege, Lycopodium and Nux Vomica) આપવું.

૩. જ્યારે અપચાને (બદહજમી) લીધે આ દરદ હોય ત્યારે નક્ષ વોમીકા અને પલસેટીલા (Nux Vomica and Pulsatilla) આપવું.

૪. જ્યારે નરવસકોલીક (Nervous Colic) હોય ત્યારે કોલોસીથ, ઇગનેરીઆ, અને ઓપીઅમ (Colocynth, Ignatia and Opium) આપવું.

૫. જ્યારે વાના દરદની ચુક, એટલે કલતરની ચુક હોય, ત્યારે આયોનીઆ એલ્બ, પલસેડીલા અને રસ ટોક્ષ (Pulsatilla, Bryonia Alb and Rhus Tox) આપવું.

૬. જ્યારે અમળાવાથી (Spasmodic Colic) ચુક થાય ત્યારે બેલેડોના અને ક્યુપ્રમ (Belladonna & Cuprum) આપવું.

૭. જ્યારે બચાંને ચુકો મારે ત્યારે કેમોમીલા અને સીના (Chamomilla & Cina) આપવું.

પેટની કબજિઆત, અંધકોશ (CONSTIPATION.)

આ દરદમાં આયોનીઆ એલ્બ, નક્ષ વોમીકા, ઓપીઅમ, પ્લંબમ, સેપીઆ અને સલ્ફર (Bryonia Alb, Nux Vomica, Opium, Plumbum, Sepia and Sulphur) વપરાય છે.

આયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) ઝાડાની ખાચેસ થતી નહીં હોય, ભુખ થોડી લાગતી હોય, અને ઝાડો કઠણ અને ઘાડો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્ષવોમીકા (Nux Vomica) જ્યારે વારે ઘડીએ ઝાડાની ખાચેસ થતી હોય, ઝાડો જડો અને કઠણ આવતો હોય, ઝાડાની વખતે બહુ મુરકેલી પડતી હોય, બેસી રહેવાથી અને મસાના દરદથી કબજિઆત થઇ હોય ત્યારે અપાય છે.

ઓપીઅમ (Opium) જ્યારે ઝાડો કઠણ આવે, આળસ માલમ પડે, પેટુ ચઢી આવે, અને આંતરડાંની નબળાઈ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

પ્લંબમ (Plumbum) જ્યારે ઝાડો થોડો, કઠણ અને ગોલ-આકારનો આવતો હોય, સફરાના (ઝાડાના રસ્તાના) મોઢે દુખવું હોય, અને વારે ઘડીએ ચુક આવે ત્યારે અપાય છે.

સેપીઆ (Sepia) જ્યારે ઝાડો આવવા નેવું વારે ઘડીએ લાગે અને પેટ ચઢીને ગેટાંની લીંડી નેવો ઝાડો આવે ત્યારે અપાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે કઠણ ઝાડો આવતો હોય, ત્યાર પછી સફરામાં અગન બલતી હોય અને મસાના દરદથી કબજિઆત હોય ત્યારે અપાય છે.

તાણુ (CONVULSION.)

આ દરદમાં પોતાની મેળે આખા શરીરનાં ગોટલાં (સ્નાયુ Muscles) ખેંચાય છે, આંખના ડોળા ખેંચાય છે. આંખની કીકી સ્થીર રહેછે, દાંત કચકચાવવામાં આવે છે, જીભ બહાર નીકળે છે. જો આ દરદ બીજા દરદની સાથે જોડાયલું નથી હોતુ તો તે હાની કારક નથી.

કેમોમીલા (Chamomilla) જ્યારે આ દરદ ગુસ્સાથી (ક્રોધ) થાય, ગાલ લાલ અને ગરમ હોય, ઘણી બેચેની હોય, અને ડચકાં ખાવા જેવો અવાજ થતો હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા બચાંને માટે ઘણી કામની છે.

બેલેડોના (Belladonna) આ દવા જ્યારે ચહેરો ગરમ તથા લાલ હોય, અને દરદી ઉંઘમાં ચમકતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા પણ બચાંને માટે ઉપયોગી છે.

ઈગનેશીઆ (Ignatia) જ્યારે આ દરદ ધાસ્તીથી, દીલગીરીથી અને દાંત ધુટવાથી થતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા ચાલુ અને ભારી તાણુમાં પણ અપાય છે.

સીના અને સીકુટા (Cina and Cicuta) આ દવા જ્યારે બચાંને કરમના સખબનેલીધે તાણુ થાય છે ત્યારે અપાય છે.

નક્ષવોમીકા અને **ઈપીકિક** (Nux Vomica and Ipecac) આ દવા જ્યારે હોજરીમાં હરકત અથવા અગાડથી આ દરદ થાય છે ત્યારે અપાય છે.

ખાંસી, ઠાંસો (COUGH.)

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે થોડી સુકી ખાંસી હોય, ચહેરો ડુગેલો હોય, માથું દુખતું હોય, ગળાની અંદર ખખડાટ થતો હોય અને સતે વધતું જોર થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) જ્યારે મુઝખામાં એટલે બેઉ બાજુમાં, છાતીમાં અને માથામાં દુખાવા સાથે સુકી, મનચુત ફુજતી ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે.

હીપારે સલ્ફર (Hepar sulphur) જ્યારે ખોખરા અવાજ સાથે બણી ખાંસી હોય અને સરદીથી વધે ત્યારે અપાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) જ્યારે બચ્ચાંને દાંત કુટવાની વખતે થાય છે ત્યારે અપાય છે.

કોસ્ટીકમ (Causticum) જ્યારે અવાજ ખેંસી જાયો હોય, છાતી અને ગળું જકડાઈ જતું માલમ પડતું હોય અને ઠંડું પાણી પીધાથી નરમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ડ્રોસેરા (Drosera) ખેંચથી (ગુચ આવી) ખાંસી થાય ત્યારે અપાય છે.

હાયોસીઆમસ (Hyoseyamus) જ્યારે સુકી ખાંસી હોય, રાત્રીએ તેમજ સુતી વખતે વધારે માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

કેલાઈ બાયક્રોમીક (Kali Bichromic) જ્યારે ચીકણી થુક, ગલકા (બલગમ) સાથે ખાંસી હોય, અને મુસ્કેલાઈથી દમ લેવાતો હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) જ્યારે જુની ખાંસી હોય અને રાત્રીએ વધારે આવતી હોય ત્યારે અપાય છે.

નાઇટ્રીક આસીડ (Nitric Acid) જ્યારે જુની ખાંસી હોય અને ગળાની નળીમાં થોડો દુખાવો થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્સ વોમીકા (Nux vomica) જ્યારે સુકી ખાંસી હોય અને મધ્ય રાત્રી પછી વધારે થાય ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફરસ (Phosphorus) જ્યારે સુકી ખાંસી હોય અને ગળાની નળીમાં સલવલાટ જેવું થયાથી વધતી હોય, ખોખરા અવાજ હોય અને ક્ષય (ખહી)ની ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે.

સ્પોન્જિયા (Spongia) જ્યારે સુકી ખાંસી હોય, અવાજ ખોખરા આવતો હોય અને ગળાની નળીમાં દુખાવો થતો હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે ગળું સુકું માલમ પડે, ખોખરા અવાજ હોય, તે સાર્યે સુકી ખાંસી હોય, છાતી ખેંચાતી માલમ પડતી હોય અને સેજ પીળા અથવા ઘોળા બલગમ સાથે નરમ ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે.

આંકડી (CRAMPS.)

આ દરદમાં ક્યુપરમ, ઇગનેશીયા અને પ્લમ્બ (Cuprum, Ignatia and Plumbum) વપરાય છે.

ક્રૂપ ગળાંની નળીનો સોજો. (CROUP.)

આ દરદ બે અથવા ત્રણ વરસના બચ્ચાંને થાય છે. પહેલાં જરા તાવ આવે છે, પછી ઉધરસ (હાંસો) થાય છે સાદ બેસી જાય છે ; બેચેની માલમ પડે છે ; આંખ અને નાકમાંથી પાણી નીકળે છે. પછી ધીમે ધીમે દરદ વધીને દમ ઘણેવારે લેવાય છે તથા તે સાથે કુકડાના (મરઘાના) બોલવા જેવો અવાજ સંભળાય છે, તાવ જોરમાં આવે છે. વારે ધડીએ ખાંસી થાય છે, બેચેની માલમ પડે છે. અને બચ્ચું વારે ધડીએ પોતાના હાથ મોંમાં લેઈ જાય છે એ પછી જો હાલત વધારે બગડે છે તો તેનું મરણ થાય છે.

એકોનાઈટ (ACONITE NAP.) જ્યારે થોડી ખાંસી હોય, ઉતાવળે દમ ચાલે, ગરમ સુકી આંખડી હોય, તરસ, બેચેની, માલમ પડે ત્યારે અપાય છે. આ દવા મુખ્ય છે.

સ્પન્જિયા (Spongia) ખાંસી આવતી વેળા કુકડાના બોલવા જેવો અવાજ થાય, દમ લેતાં મુશ્કેલી પડે અને સાથે ધુરવા જેવો અવાજ સંભળાય ; ગુંગળાઈ જાય ; માંથુ પછવાડે નાખ્યાવીના દમ લેવાય નહીં ત્યારે અપાય છે.

હીપારસલ્ફર (Hepar-Sulphur) ખાંસી આવતાં ગુચવાઈ જાય તથા ખલખલુટ સરખો અવાજ નીકળે, ગળુ શુક્રથી ભરાયલું હોય અને ખાંસી જોરમાં હોય ત્યારે આ દવા વારંવાર એકોનાઈટ અને સ્પન્જિયાના ઉપયોગ પછી આપ્યાથી વધારે ફાયદો કરે છે.

કેલાઈ બાયક્રોમીક (Kali Bichromic) જ્યારે ગળુ ચીકણા ગલકાથી (બલગમથી) ભરેલું માલમ પડે અને ચાલુ ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે.

એન્ટીમની ટાર્ટ (ANTI mony TART) જ્યારે નરમ ખાંસી હોય અને મુશ્કેલીથી ગળકા નીકળતો હોય ત્યારે અપાય છે.

નબળાઇ (DEBILITY.)

ચાઇના CHINA.) જ્યારે તરતના દરદથી નબળાઈ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફરીક આસીડ (Phosphoric Acid) જ્યારે જ્ઞાનતંતુની (નરવશ) નબળાઇ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ફેરમ—(Ferrum) જ્યારે લોહી બગડી ગયેલું માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

રસટોક્ષ (Rhus tox) જ્યારે ઢોધ પશુ દરદ ગયા પછી નબળાઈ માલમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે

ડીલીરીઅમ સનેપાત અથવા પવન થવો (DELIRIUM.)

આ દરદમાં દરદી બેભાનમાં વાતો કરે છે, બરબડે છે અને હાથો દલાવે છે.

આ દરદમાં બેલેડોના—અને હાયોશીઆમસ (Belladonna and Hyoseyam) વપરાય છે.

દાંતનું કુટવું (DENTITION.)

આમાં બેલેડોના—કેમોમીલા અને ફીઓસોટમ (Belladonna, Chamomilla and Kreasotum) વપરાય છે.)

અતીસાર, ઝાડો, કળશો (DIARRHOEA.)

એલોઝ (Aloes.) જ્યારે ઝાડો આવવાની પહેલાં પેટમાં દરદ અને ગરબડ થતી હોય, વારંવાર ઝાડાની ખાએશ થતી હોય. ઝાડો થવા પછી ઘણું દુખતું હોય અને ઘણો ઝાડો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

એન્ટીમની ક્રુડ (Anti mony Crud) જ્યારે પાંણી જેવો ઘણો ઝાડો આવતો હોય—જીભ ઉપર સફેદ પડ હોય અને પેટમાં ગરબડ હોય ત્યારે અપાય છે.

આર્સેનીકમ એલ્બ (Arsenicum Alb) જ્યારે પાંણી જેવો ચીકણો અને લોહી સાથે ઝાડો આવતો હોય, ઘણી થાક લાગતી હોય, પાંણીની તરશ લાગતી હોય—એચેની માલમ પડતી હોય, સપ્પરામાં અગન

બળતી હોય, ઝાડો ખરાબ વાસ મારતો હોય અને દુખ્યાવર્ગરૂ પેટ આવતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેલ્સેરીયા કાર્બ (Calcareo Carb) ન્યારે પેટું ચઢેલું હોય, ઘોઘો અથવા પાંણી જેવો ઝાડો આવતો હોય, અને જીનો ઝાડો હોય ત્યારે અપાય છે. આ નબળાં બચ્ચાંને સાફ સારી દવા છે.

ચાઇના (China) ન્યારે વારંવાર દુખ્યાવીના પાંણી જેવા ઝાડો આવતા હોય, અને તેની સાથે હજમ થયા વીનાનો ખોરાક પડતો હોય તથા ચુંક મારતી હોય અને રાત્રે કે દાહાડે અછરણુ માલમ પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ક્રોટન ટીગ (Croton Tig) ન્યારે પીળો પાણી જેવો ઝાડો બંદુકની ગોળીની માફક નેરથી આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપેકિક (Ipecac) ન્યારે બકારી (અઠગરી) અને ચુંકની સાથે વારંવાર ઘણા ઝાડો આવે ત્યારે વપરાય છે. આ દવા બચ્ચાંને સાફ ઉપયોગી છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) ન્યારે કોહેલાં ઈંડાં જેવો વાસ મારતો લીલો ઝાડો આવતો હોય, ને તે પહેલાં પેટમાં ચુંક આવતી હોય; બચ્ચાંને બેચેની હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા દાંત ધ્રુટતાં બાલકોને માટે ઘણીજ ઉપયોગી છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે ચીકણા ઝાડો આવતા હોય, સફરામાં અગન બલતી હોય, પેટમાં દુખાવો થતો હોય, ચુંક મારીને ઝાડો આવતો હોય, અને પછી સફરો ખેંચાય ત્યારે આ દવા અપાય છે. આ દવા જીના દરદને માટે ઘણી ઉપયોગી છે.

ફોસ્ફરસ અને ફોસ્ફરીક આસીડ (Phosphorus & Phosphoric Acid) ન્યારે લાંબા વખતનો ઝાડો લાગુ પડેલો હોય, દુખ્યા વીના ઝાડો આવે તેમાં વગર પચેલો ખોરાક હોય, તથા 'ઝાડો દુરગંધી હોય; રાત્રીએ અને સવારમાં વધારે થાય ત્યારે અપાય છે.

પોડોફીલમ (Podophyllum) ન્યારે સવારમાં બહેલા ઝાડો આવતા હોય. એકદમ પચારીમાંથી ઉઠવાંની શરૂઆત પડતી હોય, દુખારા વગર પુષ્કલ ઝાડો થતા હોય અને આમલ (અમાન) બહાર આવતી હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) ન્યારે ચીકાસદાર (તેલવાલા) પદાર્થ ખાધાબપછી નહીં પચેલા ખોરાક સાથે લીલા ઝાડા આવતા હોય ત્યારે અપાય છે.

વીરેટ્રમ એલબમ (Veratrum Alb) ન્યારે ઘણા પસીના તથા દુખારા સાથે પુષ્કલ ઝાડા આવતા હોય અને ઝાડો પાણી જેવો એકદમ પુષ્કલ આવે ત્યારે અપાય છે.

જુકુંણ, સુસ્તપણું (DROWSINESS.)

આ દરદમાં એકોનાઈટ, નક્ષમોરકેટા અને ઓપીઅમ (Aconite, Nux Moschata and Opium) વપરાય છે.

મરડો (DYSENTERY.)

આ દરદમાં વારંવાર પેટમાં દુખાવા અને ખેચાણ સાથે થોડો પાતલો, જલસ (આમ) અથવા લોહી સાથે ઝાડો આવે છે.

એકોનાઈટ (Aconite) ન્યારે સરઆતમાં આ દરદ તાવની સાથે હોય, ચામડી સુકી ગરમ હોય, ઘણી ખેચેની હોય, અને વારંવાર ખેંચ સાથે લોહીવાલો થોડો ઝાડો આવે ત્યારે અપાય છે.

એલોઝ (Aloes) ન્યારે દુંડીની આસપાસ બેકા મારતા હોય, ઝાડાની વખતે ખેહોસી થાય, અને પેદુની ખેંચ સાથે વારંવાર લોહીવાલાં જળસનાં થોડાં ટીપાં પડતાં હોય ત્યારે અપાય છે.

આરસેનીકમ એલબમ (Arsenicum Alb) ન્યારે વાસ મારતો ઝાડો આવતો હોય, સફરામાં અગન થતી હોય અને ખેચાણ થતું હોય, ખીજાનામાં ઘણી ખેચેની થતી હોય, ઝાડા આવ્યા પછી ઘણી નબળાઈ માલમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા જુના દરદમાં વપરાય છે.

ઈપીકેક (Ipecac) ન્યારે કાળો ઝાડો આવતો હોય, ઘણી ચુંક અને ખેંચ થતી હોય, વારંવાર ઉલટી અને બકારી થતી હોય અને સાંજે હાલતમાં વધારે બગાડો માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ કોરોસાઈવસ (Mercurius cor) આ દવા સુખ્ય છે. ન્યારે ઘણી, હેરાંન કરતી, ખેંચાતી કપાંઈ જતી ચુંક આવતી હોય,

સફરામાં ખેંચ અને અગન થતી હોય, પેસાળ ગરમ અને થોડો આવતો હોય, અથવા બંધ થયો હોય. વારંવાર ચોખ્ખા લોહી સાથે જલસવાલો ઝાડો આવતો હોય; અને છોકરાં ઝાડાની વખતે રોતાં હોય ત્યારે અપાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) ન્યારે ઝાડાની વારંવાર ખાયેસ થતી હોય, લોહી અને આમ (જલસ) પડતું હોય, અને ઝાડાની પછી ઘણી સખત ખેંચ લાંબા વખત સુધી થતી હોય ત્યારે અપાય છે.

કોલોસીંથ (Colocynth) ન્યારે પેટમાં ઘણોજ સુધારો થતો હોય અને ઘણું જલસ અને લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

અજરણ (DYSPEPSIA OR INDIGESTION)

આ દરદમાં હોજરી અને આંતરડાંની હાલત બગડીને લુખ મરી જાય છે. ખાધા પછી પેટમાં દરદ થાય છે ને ભાર માલમ પડે છે. પેટમાં પવનથી ગડબડ થાયછે, બકારી અને ઉલટી થાય છે, કોઈ વખતે પેટ કબજાઆત રહે છે ને કોઈ વખતે પેટ વધારે આવે છે, જીભ સફેત હોય છે, મોઢકું વાસ મારતું હોય છે. હાંફણુ થાય છે, માથું ચઢે છે, દીલમા (રદય) બળે છે. અને પેટમાં ચુક આવે છે. આ દરદમાં દરદીને ખોરાક તરીકે દુધ કાંજ થોડું થોડું આપવું.

ઉપાયો—બચાંને સારૂ કેલકેરીઆકાર્બ, કેમોમીલા, લાઈકોપોડીઅમ, નક્ષવેમીકા, પલસેડીલા અને સલ્ફર (Calcarea carb, Chamomilla, Lycopodium, Nux Vomica, Pulsatilla and Sulphur) વપરાય છે.

મેટા માણસને સારૂ એન્ટીક્રુડ, ક્રોમેવેજ, બ્રાયોનીઆ એલ્બ લાઈકોપોડીઅમ, નક્ષવેમીકા, પલસેડીલા અને સલ્ફર (Anti Crud, Carb-vege, Bryonia alb, Lycopodium, Nux vomica, Pulsatilla and Sulphur) વપરાય છે.

એન્ટીક્રુડ (Anti-crud) આ દવા બચાંને સારૂ તેમજ મેટા માણસને સારૂ પણ વપરાય છે. ન્યારે પેટ ભરેલું માલમ પડતું હોય, પેટની કબજાઆત હોય તેમજ કોઈ વખતે પેટ આવતાં હોય, મોઢામાં કડવો સ્વાદ લાગતો હોય, બકારી અને ઉલટી થતી હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) જ્યારે ગરમીની રૂતુમાં અછરણ થયું હોય ; પેટની ઉપર દરદ થતું હોય, ખાધા પછી પેટમાં બરાવો માલમ પડતો હોય, અથવા પેટ ઉપર પથર મુક્યો હોય તેમ માલમ પડતું હોય. ઘણો બંધકોશ હોય, પીળા પડવાલી જીભ હોય, અને ખાલી અને કડવા ઓડકાર આવે ત્યારે અપાય છે.

કેલ્કેરીઆ કાર્બ (Calcareo carb) જ્યારે લાંબા વખતનું અછરણ હોય, માસ અને ગરમ ખોરાક જોવાથી સુગ લાગતી હોય, ઠંડો ખોરાક પસંદ આવતો હોય, ભુખ જતી રહેલી હોય, તરસ લાગતી હોય, ઘોળી પીળાં પડવાલી જીભ હોય, ખોરાક લીધા પછી ઓડકાર આવતા હોય, પેટ ઘણું જ કબજ હોય, નખળાં છોકરાંનો ઝાડો હોય, સવારમાં એક બાજુનું માથું દુખતું હોય, અને કપાલે બહુજ પરસેવો થતો હોય, ત્યારે અપાય છે.

કાર્બાવેજ (Carbo vegetabilis) જ્યારે ઘણો વા છુટતો હોય, તથા સાથે ઝાડો થશે એમ લાગતું હોય, ખોરાકનો કંઠાસો આવતો હોય, દુધ માફક નહીં આવતું હોય, અને પેટુ ચઢ્યું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) આ દવા બચ્ચાંને તેમજ મોટા માણસને માટે ઉપયોગી છે. જ્યારે ઘણી તરસ લાગતી હોય, સૂઈ લાલ જીભ હોય, પીતના અથવા ખાટા ઓડકાર આવતા હોય, પેટુ પુલી આવેલું હોય, અને લીલા ઝાડા સાથે ચુક આવતી હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપેકેક (Ipecac) આ દવા બચ્ચાંને જ્યારે બકારી ઉલટી અને ઝાડો થાય છે ત્યારે અપાય છે.

લાઇકોપોડીઅમ (Lycopodium) જ્યારે નખળાં માણસોને ન-બગાઈથી અછરણ થયું હોય, આંતરડાંમાં પવન હોય, પેટું ચઢેલું હોય, પેટ કબજ હોય, ભુખ થોડા ખોરાકથી મટી જતી હોય, પીશાબમાં ઈટ રંગના રેતી જેવા રજકન માલમ પડે અને જ્ઞાનતંતુ (મન)ની નખ-બગાઈ હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

નક્સોમીકા (Nux Vomica) જ્યારે જીભના પાછલા અરધા ભાગપર પુશકક થર હોય, ખોરાકમાં કંઈપણ સ્વાદ લાગતો ન હોય, થોડો ખોરાક ખાવાથી પેટ ચઢી આવતું હોય, ખાટા ઓડકાર આવતા હોય, ખાધા પછી પેટમાં દુખાવો થતો હોય, ખોરાક ખાધા પછી ઉલટી

થતી હોય, થોડી અથવા મુદલ ભુખ લાગતી ન હોય અને ઝાડાની કબજા-આત હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) ન્યારે ધીમેથી ખોરાક પચતો હોય, ચરબી તથા ચીકાસવાલા પદાર્થો માફક આવતા ન હોય, ખાટા ઓડકાર આવતા હોય, ઝાડો થયો હોય અને પેટમાં ગડગડ થઈ ચુંક આવતી હોય ત્યારે અપાય છે.

સલફર (Sulphur) ન્યારે સહવારમાં વધારે અજીરણ માલમ પડતું હોય, સવારમાં ભુખ લાગતી હોય, વાસ મારતો સ્વાસ હોય, ઝાડાની કબજાઆત હોય અને હરસ જેવું લાગતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કાનનાં દરદ (Ear Diseases)

ન્યારે કાનમાં દુખાવો કે ચસકા થાય છે ત્યારે (કેમોમીલા, પલસેટીલા અને એકોનાઈટ (Chamomilla, Pulsatilla and Aconite) વપરાય છે.

ન્યારે ૫૩ રસી નીકલે છે ત્યારે બેલેડોના, હેપરસલ્ફર, મરક્યુરીઅસ અને સીલીસીયા (Belladonna, Hepar Sulph, Mercurius and Silicea) વપરાય છે.

ન્યારે કાનની પછવાડે ફેલીઓ થઈ હોય ત્યારે (ગ્રેફાઈટીસ, સીલીસીયા અને સલ્ફર (Graphites, Silicea and Sulphur) વપરાય છે.

ન્યારે થોડું સંભળાતું હોય ત્યારે બેલેડોના, કોસ્ટીકમ, કેલકેરીઆ કાર્બ, પલસેટીલા, અને સલ્ફર (Belladonna, Causticum, Calcarea carb, Pulsatilla and Sulphur) વપરાય છે.

ઉંધમાં પેસાળ કરવી (ENURESIS)

આ દરદ બચ્ચાંમાં સાધારણ છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે રાત્રીમાં ઘણી વખત પેસાળ થાય ત્યારે અપાય છે. બચ્ચાંને સાર.

કૌસ્ટીકમ (Causticum) ન્યારે પીસાળ ઊંઘમાં અથવા ઉધરસ ખાતાં અથવા છીક ખાતાં આવે છે ત્યારે અપાય છે.

સીના (Cina) ન્યારે કરમના જોરથી પેસાળ થાય ત્યારે અપાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) ન્યારે રાત્રીએ ઘણી પેસાળ થાય ત્યારે અપાય છે.

તાવ (FEVER), સાર્વો ચાલુ તાવ (SIMPLE CONTINUED FEVER)

આ તાવ ઘણી ગરમીમાંથી ઠંડીમાં કે ઘણી ઠંડીમાંથી ઘણી ગરમીમાં જવાથી અથવા ઘણું ખાધાથી, ઉસકેરણીથી, અથવા ક્રોધથી શરીર અથવા મનને અત્યંત થાકવી નાખ્યાથી થાય છે, આ તાવ થોડા વખતમાં નીકળી જાય છે.

ચીન્હ, આ તાવમાં તાઢ વાય છે, ઉલટી અને બકારી થાય છે, ભુખ જતી રહે છે, નાડ ભરેલી ઉતાવલી અને વારંવાર ચાલે છે. માંથુ ઘણું દુખે છે, જીભ ઉપર ઘોળા થર હોય છે, ઝાડાની કબજાઆત રહે છે. થોડો અને ઘેરા રગોના પેસાળ આવે છે, આખા શરીર ઉપર ઘણું કલતરૂં થાય છે, આમડી ગરમ હોય છે, શરીરની ગરમી 98° થી 102° કે 103° હોય છે, ને કોઈ વખતે તેથી પણ વધારે હોય છે. આ તાવ મોટા માણસો કરતાં બચ્ચાંમાં ઘણો થાય છે.

ખોરાક આ તાવમાં ખોરાક હલકો આપવો જોઈએ, કાંજ અને દુધ આપવું, જીભ ઉપર બરફના ભાગેલા નાના કડકા મુકવા, થંડા પાણી થી શરીરને લુછવું.

એકોનાઈટ નેપ (Aconite Nap) ઘણી ખરી વખતે આંજ દવા બસ છે. આ દવા ન્યારે નાડી ઘણી ઉતાવલી અને કડણ ચાલતી હોય અને શરીરમાં અગન થતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

• **બેલેડોના (Belladonna)** ન્યારે માથુ, ચેહેરો, અને આંખો લાલ થઈ હોય, માથુ ઘણું દુખતુ હોય, ગળામાં થોડો દુખાવો થતો હોય, ઊગતી વખતે બેચેની હોય, અને બચું ચમકતું હોય ત્યારે અપાય છે.

આરસેનીકમ એલ્બ (Arsenicum alb) ન્યારે તાવ ઘણા લાંબા વખતનો અને નબળાઈ સાથે હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia) ન્યારે અવયવોમાં દરદ થતું હોય, માથુ દુખતું હોય, અને હરફરથી વધારે દરદ થતું હોય, જીભ પીળી હોય, મોઢાંમાં બેસવાદ લાગતો હોય, તાવ સરદીથી અથવા ખાવાની ચુકથી આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

જેલસેમીઅમ (Gelsemium) ન્યારે તાવ સરદીથી આવતો હોય અને ઘણી બેચેની માલમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે.

વીરેટ્રમ વીરીડી (Veratrum Viride) ન્યારે તાવ ઘણોજ હોય, નાડી ભરેલી ઉતાવલી અને ધપકારા સાથે ચાલતી હોય, માથામાં દુખાવો થતો હોય, આંખે ઝાંખ (અંધારાં) માલમ પડતી હોય, અને ઘણી બેચેની માલમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) ન્યારે ગાલપર રતાશની સાથે ગરમી ઘણી હોય, દરદી એકદમ ચોંકી ઉઠતો હોય, મોઢાનો સ્વાદ કડવો હોય, ચુંક આવતી હોય અને ઝાડો થતો હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા મુખ્ય કરીને બચાંને માટે વપરાય છે.

નક્ષેવોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે ચામડી સુકી અને અગન બલતી હોય, ફેર આવતા હોય, સુકી અને સફેદ જીભ હોય, તરસ ઘણી લાગતી હોય, પેટમાં દરદ થતું હોય, કબજાઆત માલુમ પડતી હોય અને ચીરડાઉ સ્વભાવ હોય ત્યારે અપાય છે.

સાદો તાઢીઓ તાવ. (SIMPLE INTERMITTENT FEVER.)

આ તાવના ત્રણ તબક્કા અથવા લક્ષણ હોય છે,—ઠંડી, ગરમી અને પરસેવો, અને કોઈ વખતે આ ત્રણમાંની એક નીશાની હોતી નથી.

ઠંડીનો તબક્કો—ઠંડી કમરમાંથી પેઢામાંથી અથવા હાથપગમાંથી સર થાય છે અને પછીથી ધીમે ધીમે આખા શરીરમાં ફેલાય છે. આ હાલત પા કલાકથી ત્રણ કલાક સુધી રહે છે.

ગરમીનો તબક્કો—માથામાં ઘણો દુખાવો થાય છે, નાડ ભરેલી મજબુત અને ઉતાવલી ચાલે છે. ચામડી ઉપર ગરમી અને ઝંઝન માલમ પડે છે, સુકી અને ગરમ જીભ હોય છે, ઘણી તરસ લાગે છે, આ હાલત ત્રણથી ચાર કલાક રહે છે.

પરસેવાનો તબક્કો-પહેલાં કપાલે ધીમે ધીમે થોડો પરસેવો થાય છે, માથાનો દુખાવો અને તરસ નરમ પડે છે અને તાવ બંધ પડી જાય છે. આ હાલત ત્રણથી પાંચ કલાક સુધી રહે છે.

તાવની સરચાતમાં દરદી સારો રહે છે પણ પછી તાવનો બીજો હુમલો થાય છે. એટલે હમેશાં તાવ આવે છે, તેને રોજીઓ તાવ કહે છે, બીજો દીવસે અને ત્રીજો દીવસે આવે છે તેને એકાંતરીઓ તાવ કહે છે અને દરેક ચોથે દીવસે આવે છે તેને ચોથીઓ તાવ કહે છે આ તાવને માટે મુખ્ય દવા કીનાઇનસલ્ફ અને સીકોના (Quinine Sulph, and Cinchona) છે. આ દવાના દસાઈસના પહેલા નંબરમાંથી દરેક બે અથવા ત્રણ કલાકે બંને ગ્રેન આપવું.

આરસેનીકમ (Arsenicum Alb) આ દવા કીનાઇનથી બીજા નંબરની છે. આ દવા ઉપડાં ત્રણ લક્ષણ અથવા તબક્કામાંનું એક લક્ષણ જણાતું નહીં હોય ત્યારે તથા કીનાઇન વધારે આપ્યું હોય ત્યારે, વારંવાર અપાય છે. ઠંડી લાગતી ન હોય, ફક્ત ગરમીજ માલમ પડતી હોય ત્યારે પણ અપાય છે.

ઇપીકેક (Ipecac) આ દવા થોડો તાવ હોય ત્યારે અપાય છે, જ્યારે તાવ દરેક બીજો દીવસે આવતો હોય અને ગરમી અથવા ઠંડીની વખતે બકારી અથવા ઉલટી થતી હોય ત્યારે અપાય છે.

જેલસેમીઅમ (Gelsemium) જ્યારે તાવ દરરોજ આવતો હોય, થોડો વખત રહેતો હોય અને ત્રણ લક્ષણ જણાતાં હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા બચાંને માટે ઘણી ઉપયોગી છે.

નેટ્રમમ્યુરીએટીકમ (Natrium Muraticum) આ દવા જુના તાવમાં જ્યારે તાવ સવારમાં ૧૦ કે ૧૧ વાગે આવે છે ત્યારે ઉપયોગી છે.

નક્ષવોમીકા (Nux Vomica) આ દવા દરરોજ અથવા તો દરેક બીજો દીવસે પીતને લીધે અથવા અજીરણને લીધે તાવ આવતો હોય અને થોડી ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે.

યુપેટેરીઅમ પરફોલીએટમ (Eupatorium perfol) જ્યારે ઉલટીની સાથે તાવની વખતે હાડકાંની 'અંદર ઘણું' દરદ થતું હોય અને ઠંડીની પહેલાં તરસ લાગતી હોય ત્યારે અપાય છે.

સીડ્રોન (Cedron) ન્યારે તાવ ચોકસ વખતે આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

એંટીમનીક્રુડ (Anti crud) ન્યારે ગરમીના તબક્કાની વખતે ઉલટી થતી હોય, ખોરાક લેવાની રચી (દબ્બા) ન થતી હોય, ખટાસને માટે રચી થતી હોય, સફેદ દુધ જેવી જીભ હોય, અને ઠંડી લાગ્યા પછી ગરમી સાથે એકાએક પરસેવો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના, બ્રાઓનીઆ, કેલકેરીઆકાર્બ, કેમોમીલા, ઈગ-નેસીઆ, પલસેટીલા, રહુસ ટોક્સ અને સલફર (Belladonna, Bryonia, Calcarea-carb, Chamomilla, Ignatia, Pulsatilla, Rhus Tox and Sulphur) પણ આ તાવમાં ઉપયોગી છે.

રોજંદો તાવ ચાલુ તાવ. (REMITTENT FEVER.)

આ તાવ તાઢીઆ તાવને ધણોખરો મળતો આવે છે. પણ તાઢીઆ તાવની માફક આ તાવ ઉતરતો નથી પણ ચાલુજ રહે છે. અને માત્ર કોઈ વખતે ઓછો થાય છે. ઠંડી પછી ધણોજ તાવ આવે છે ઉલટી થાય છે અને કોષ વખતે કમજો થાય છે. હમેશાં સવારમાં થોડો તાવ હોય છે અને સાંજે વધારે હોય છે. આ તાવ ૧૪ થી ૧૫ દિવસ સુધી રહે છે પણ આ જાતના તાવનો દલકો હુમલો છ સાત દિવસમાં નરમ પડી જાય છે.

ચીન્હુ (નીશાનીઓ) આ દરદમાં એકાએક ઠંડી લાગે છે તે અડ-ધા કલાકથી એક કલાક સુધી રહે છે. બકારી (સુગ) યાએછે, ઉલટી યાએ છે, નાડી ૧૧૦ થી ૧૨૦ સુધી ચાલેછે, ઉતાવલે દમ ચાલે છે, માથાંની અંદર ઠોંસા મારતું દરદ થાય છે, બેચેની થાય છે, ઊંધ જતી રહે છે, કમરમાં અને અવયવોમાં ધણું દરદ થાય છે, થોડો પેશાબ આવે છે, શુક્રી પીળાશપર ચામડી હોય છે, જીભપર પીળો થરો હોય છે, પહેલી ઝડાની કબજાઆત રહે છે, પછીથી ઝડો થાય છે, ન્યારે તાવ સખત હોય છે ત્યારે બેભાની તાવ લાગુ પડે છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે ઉલટી સાથે ધણી ઠંડી લાગતી હોય, માથાનો ધણોજ દુખાવો હોય અને તાવ ધણુ કરીને રાત્રીએ વધારે હોય ત્યારે અપાય છે.

જલસેમીઅમ (Gelsemium) જ્યારે ચહેરો લાલ અને ઉરકે-
રાયલા જેવો હોય, ઠંડી લાગતી હોય, સ્નાયુ (ગોઠલા) ની નબળાઈ માલમ
પડે, નાડી ભરેલી, જલદી અને નરમ ચાલતી હોય, અને માથામાં, કમર-
માં અને અવયવોમાં ધીમે દુખાવો હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપીકેક (Ipecac) જ્યારે કોઠાની અંદર પવન ભરાયલો માલમ
પડે, માથાનો દુખાવો હોય, જીભ પીળી કે સફેદ હોય, મોઢાંમાં કડવો
સ્વાદ હોય, ઉલટી થતી હોય અને વારંવાર બકારી થતી હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) જીભ ઉપર જડો પીળા રંગનો થરો
માલમ પડે, મોંમાં કડવો સ્વાદ હોય, શીકા માટી જેવો ચહેરો હોય, અને
પેટ અને ક્લેન્ન ઉપર સોજો હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia) જ્યારે છાતીની અંદર દુખાવો માલ-
મ પડે, જીભ ઉપર પાતલો થરો માલમ પડે, મોઢાંની અંદર કડવો સ્વાદ
માલમ પડે, અને ઝાડાની કબજાઆત માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે ઘોળી જીભ હોય, કડવા ઝોડ-
કાર આવતા હોય, કડવી જલદી થતી હોય, ઠંડી લાગતી હોય, અને
પાણીનો સોસ પડતો હોય ત્યારે અપાય છે.

રસટોક્સ (Rhus Tox) જ્યારે નરમ ટાઇફોઇડ તાવની નીશાની
માલમ પડે, ઝાડો થતો હોય, જીભ શુક્રી અને જુરી હોય, તે સાથે હોઠ
દાંત અને જીભ ઉપર ચાદાં જેવું માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

બેપ્ટીસીઆ (Baptisia) જ્યારે પહેલા અઠવાડીયાં પછી ઘણી
બેચેની માલમ પડે, સુકી જીભ હોય, મોઢું વાસ મારતું હોય, પેસાંબ ઘેરા
રંગનો થઇ ગયો હોય, પાતલાં વાસ મારતાં પેટ આવતાં હોય ત્યારે અ-
પાય છે. આ દવા ટાઇફોઇડ તાવની શરૂઆતમાં અપાય છે.

આરસેનીકમ એલ્બ (Arsenicum Alb) જ્યારે ગળું સુકાઈ
જાય, ઘણી તરસ સાથે બેચેની માલમ પડે, કાળો વાસ મારતો ઝાડો
આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

સીના (Cina) જ્યારે દરદ કરમંના જોરથી થયું હોય ત્યારે
વપરાય છે.

ખોરાક—આ દરદમાં દરદીને હલકો ખોરાક આપવો, તેમજ દુધ અને કાંજ આપવી.

ટાઇફોઇડ તાવ (TYPHOID FEVER)

આ દરદ ઘણું સખત છે, ને લાંબા વખત સુધી રહે છે, એટલે ત્રણ ચાર અઠવાડીયાં સુધી રહે છે. તે દરેક અઠવાડીયાની નીસાનીઓ નીચે પ્રમાણે છે :—

પહેલું અઠવાડીયું.—જરાજરા માંથું દુખે છે, જીભ પર સફેદ થરો હોય છે, જીભની કોર લાલ હોય છે, ખકારી થાય છે, લીલા રંગની ઊલટી થાય છે, પાતલો જુરા રંગનો ઝાડો થાય છે, નાડ ૧૦૦ ચાલે છે, તાવની ગરમી ૧૦૩ ડિગ્રી જેટલી હોય છે, સાતમે દીવસે ચામડીનો રંગ ગુલાબી થાય છે, પેશાબ થોડો થાય છે, અને થોડી ખાંસી થાય છે.

બીજું અઠવાડીયું.—શીકો ચહેરો માલમ પડે છે, ગાલ સુકા ઉપ-સેલા માલમ પડે છે, જીભ લાલ થાય છે,—વટાણાના રસ જેવો ઝાડો થાય છે, નાડી ૧૦૦ થી તે ૧૧૦ સુધી ચાલે છે, શરીરની ગરમી ૧૦૩° થી તે ૧૦૪° સુધી હોય છે, પેટની જમણી બાજુ દાખવાથી દુખાવો માલમ પડે છે, થોડી ખાંસી થાય છે, આંતરડાંમાં કાંણું પડે છે, અને ઘણું જ લોહી પડે છે.

ત્રીજું અઠવાડીયું.—સનેપાત માલમ પડે છે, કાનમાં બહેરાસ માલમ પડે છે, જીભની ઉપર સુકા જુરા રંગના પડ બાઝે છે, ઝાડાને રસ્તે ઘણું લોહી પડે છે, પેટમાં ગડગડ જેવું થાય છે, નાડી ૧૨૦ થી તે ૧૪૦ સુધી ચાલે છે, ખાંશીની સાથે છાતીમાં દુખાવો થાય છે આ વખતે દરદી ભયમાં આવી જાય છે. આ અઠવાડીયાં પછી દરદી ઘણી વખતે સારો થાય છે. બીજા અઠવાડીયાની આખરે અને ત્રીજા અઠવાડીયાની સરખાતમાં દરદની ધારતી રહે છે.

સાધારણ સુચના—જ્યાં હવાનો આવજવ સારી રીતે થતો હોય તેવા ઓરડામાં દરદીને રાખવો જોઈએ. દીવસમાં એક બે વખત ડુકાં (નવસેકા) પાણીથી દરદીનું અંગ વાદલી (સ્પંજ) વડે લુછવું જોઈએ.

ખોરાક સંભાલથી આપવો. દુધનો ખોરાક એ દરદમાં ઊતમ છે, દરેક બે ત્રણ કલાકે એક પ્યાલો (ગલાસ) ભરીને આપવું. જો દુધ

દરદીને માફક ના આવે તો તેમાં ચુનાતું પાણી અથવા બરફ નાખવું. તે છતાં પણ જો તે માફક ના આવે તો કાંજ અથવા તેવો બોળો પ્રવાહી (પાતળો) ખોરાક આપવો.

બેપ્ટીશીઆ (Baptisia) ન્યારે નખળાઇ સાથે લાલ ચહેરો હોય, વીચાર શક્તી ગુંચવાયલી હોય તે સાથે માથામાં ધીમો દુખાવો હોય, સુકી ભુરી જીભ, નાડ ભરેલી અને નરમ, શરીરની ગરમી અત્યંત વધેલી હોય ત્યારે આપવામાં આવેછે. આ દવા સરૂઆતમાં તથા તે પછી ગિપયોગી છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia) ન્યારે ઘણું માથું દુખતું હોય, નીસાસા અને તાજવીજ થતી હોય તથા ઉંઘતી વખતે ભેચેની થતી હોય, ચહેરો રાતો અને સુજેલો (ઉપસેલો, થોથરવાલો) હોય, રાત્રીએ અને દીવસે સનેપાંત થતો હોય, જીભ ઉપર પીળો થરો હોય, ઘણી તરસ અને ઉલટી હોય, હોજરીમાં દુખાવો હોય, ઝાડાની કબજીઆત હોય, અને થોડી ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા સરૂઆતમાં કામમાં આવેછે. પણ દરદીને ઝાડો થવા માંડે ત્યારે તે કામની નથી.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે જીભ ઉપર નારંગી રંગનો થરો હોય, આખા પેદુ ગિપર દુખાવો હોય, પુશકલ (ઘણાજ) મોટા ઝાડા આવતાહોય, તે ઝાડા કોષ વખતે પ્રવાહી જેવા તો કોષ વખતે તેમાં લોહી હોય ; અને વાસ મારતો પરસેવો હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

રસટોક્ષ (Rhus Tox) ન્યારે સનેપાંત તથા માથામાં દુખાવો હોય, સુકી ભુરા રંગની જીભ તથા તેની કાર લાલ રંગની હોય, અને હોઠ તથા જીભ ગિપસેલી (તેના ઉપર સોજા જેવું) હોય, ચામડી થોડી ભ્રિનાસ પર હોય, ધુજરી હોય, નખળાઇ હોય, ઘણીજ શક્તી ઘટી ગઇ હોય, નાડી નખળી અને ધીમી હોય, પેદુ ઉપસી આવેલું હોય, વારંવાર પોતાની મેજે ઘણા પીળા. રંગના ઝાડા આવતા હોય, અને બલગમ સાથે ખાંસી હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા ન્યારે આ નતનાં દસ્તમાં ઝાડો હોયછે ત્યારે ઘણી ઉપયોગી છે.

આરસેનીકમ (Arsenicum Alb) ન્યારે ઘણીજ યાક, ફીકા અને નખાઇ ગયેલો ચહેરો, સુકી અને શટ પડેલી જીભ હોય, મોટું ઉપસેલું હોય, (સોળે ચઢેલું) તથા પેદુ ચઢી આવે, વારંવાર ઘણો વાસ મારતો ઝાડો થાય, બે માલુમ નાડી હોય, થોડો દમ (ધીમો સ્વાસ) હોય, ખોખરી

ખાંસી, વાસ મારતું મોઢું, અને પાતળા લોહી સાથના ઝાડા હોય ત્યારે અપાયછે. આ દવા બીજા અઠવાડીયાની આખરે અને ત્રીજામાં ઘણી ઉપયોગી છે.

મ્યુરીએટીક આસીડ (Muriatic Acid) આ દવા ઉપર જણાવેલી દવાઓના જેવીજ ઉપયોગી છે.

આ નીચે લખેલી પણ કામની છે.

ઓપીઅમ (Opium) જ્યાં ગરકરો (ખેહોસ) અને છેલો દમ ચાલતો હોય ત્યારે અપાયછે.

હાયોસીઆમસ (Hyoscyamus) જ્યારે ગરકરો (ખેહોસ) અને સનેપાત હોય ત્યારે આપવામાં આવેછે

ટેરીબીનથીના (Terebinthina) જ્યારે પેટું ટુસેલું હોય અને ઝાડે લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે જોરમાં સનેપાત હોયછે ત્યારે અપાયછે.

ફોસ્ફરસ અને એન્ટીમનીટાર્ટ (Phosphorus and Anti Tart) જ્યારે ફેફસાંનું દરદ માલમ પડેછે ત્યારે અપાયછે.

સેજાનો તાવ (BRAIN FEVER)

આ દરદનો એકાએક હુમલો થાયછે, માથામાં ઘણોજ દુખાવો થાય છે, પુશકલ ઉલટી થાયછે, ઘણાજ દુખાવા સાથે પીઠની નસો ખેંચાય છે સનેપાત થાય છે. આ દરદ ઘણું ભયંકર છે ને ઘણું કરી અરધા અરધ દરદીનાં મરણ થાયછે.

વીરેટ્રમવીર (Viratrum Vir) આ રોગનો સખત હુમલો થયો હોય ત્યારે કામમાં આવેછે, ખસુસ કરીને જ્યારે મગજના બગડવાથી ઉલટી અને બકારી સાથે કપાલમાં ઘણો દુખાવો થતો હોય, નાડી જોરમાં ચાલતી હોય અને અંગ કમાનની માફક વળી જતું હોય ત્યારે આ દવા વપરાય છે.

જેલસેમીયમ (Gelsemium) જ્યારે માથાની પછવાડે ઘણો દુખાવો થતો હોય, મગજના રોગની થોડી અસર હોય તથા આ દરદ થોડું હોય અને ગોટલાની (મોંટા તંતુની) શક્તી છેક જતી રહેલી માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે આંખની કીકા મોટી થઇ હોય, આંખો અને ચહેરા લાલ થયાં હોય, થોડો અથવા ઘણો સનેપાત હોય અને ઘણું માથું દુખતું હોય ત્યારે આ દવા અપાય છે.

રસટોક્સ (Rhus tox) જ્યારે ઉપરના દરદ સાથે ટાઇફોઇડ તાવ હોય ત્યારે અપાય છે.

ઓપીઅમ (Opium) જ્યારે ગરદા (બ્રેલોસપણું) થયો હોય ત્યારે અપાય.

ક્રોટાલસ, કેનાપ્પીસઇન્ડીકા, સીક્યુટાવીરોસા, હાયોસીઆમસ, બ્રેટીશીઆ, સ્ટ્રેમોનીઅમ, (Crotalus; Cannabis Indica, Cicuta Vir; Hyoseyamus, Baptisia and Stramonium.) પણ વપરાય છે.

રીલેપસીંગ ફીવર (જે હાલતમાં તાવ શરૂ થતો હોય તે હાલત લંબાવનારો તાવ) Relapsing Fever

આ તાવમાં બ્રેટીશીઆ, બ્રાયોનીઆ, આર્સેનીકમ એલ્બ, યુપેટોરીએમ પરફોલીએમ, નક્સવોમીકા, મરક્યુરીઅસ કોરોસાઇવસ, કેન્યારીસ, ઓપીઅમ હાયોસીઆમસ ઇત્યાદી (Baptisia, Bryonia, Arsenicum Alb, Eupatorium Perfol, Nux-Vomica, Mercurius Cor, Cantharis, Opium, Hyoseyamus &c.) વપરાય છે.

ચેલો ફીવર (પીળો તાવ) YELLOW FEVER.

આ દરદ આ દેશમાં સામાન્ય નથી. આ તાવમાં દરદીને ઘણી બે-કારી થાય છે. કપાળ દુખે છે, ઘેરા પીળા રંગની આમડી થઈ જાય છે. આ તાવની શરૂઆતના ત્રીજા દીવસ પછી કાળારંગની ઉલટી થાય છે. પેશાબ બંધ પડે છે. તાવ ઘણોજ આવે છે. આ તાવમાં પણ ત્રણ તબક્કા છે:—

પેહેલો તબક્કો.—કેમફર, એકોનાઇટ નેપ બેલેડોના (Camphor, Aconite Nap and Belladonna) વપરાય છે.

બીજા તબકામાં બ્રાયોનીઆ, વીરેટ્રમ વીરડીની ને જેલસેમીઅમ (Bryonia, Veratrum Vir. and Gelsemium) વરાય પછે.

ત્રીજા તબકામાં—આરસેનીકમ એલ્બ, લેકેસીસ ને ક્રોટેલસ (Arsenicum Alb, Lachesis and Crotalus.) વપરાય છે.

ટાઇફસ (Typhus.)

આ તાવ ધણો ઉડતો છે. તે આ દેશમાં ધણો સાધારણ નથી. આ તાવમાં ચૌદમા દીવસે દરદીની હાલત માઠી થાય છે ત્યાં સુધી આ તાવમાં અતીશય ગરમી ચાલુ રહે છે. શરૂઆતમાં સનેપાત થાય છે. અને છાતી ઉપર રાતા રંગની ઝીણી ફેલીઓ માલમ પડે છે, તે ફેલીઓ તાવ રહેતાં સુધી રહે છે.

બેપ્ટીસીઆ (Baptisia)—જ્યારે શરૂઆતમાં ધણો તાવ હોય છે ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફરસ અને ફોસ્ફરીકએસીડ (Phosphorus and Phosphoric Acid) જ્યારે મનશક્તી ધણી નબળી માલમ પડે, અંગમાં જુજ તાવ રહેતો હોય, પેટું ચઢેલું રહેતું હોય, પ્રવાહી ઝાડા થતા હોય, ધુમાડા રંગનો (ઝલ્લી રંગનો) પેશાબ આવતો હોય, અને પશીનો થતો હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

જેલસેમીઅમ (Gelsemium) જ્યારે અચાનક ધુંધવાઈને તાવ આવે ત્યારે અપાય છે.

બેલોડોના અને હાયોસીઆમસ (Belladonna and Hyoscyamus) જ્યારે સનેપાત હોય છે ત્યારે અપાય છે.

ઓપીઅમ (Opium) જ્યારે ધણો સનેપાત હોય, બહુ દમ ચાલતો હોય અને દરદી હમણાં મરી જશે એવું માલમ પડતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

રસ ટોક્સ ને આરસેનીકમ એલ્બ (Rhus Tox and Arsenicum Alb)—જ્યારે ધણો દસ્ત થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

મ્યુરીએટીક એસીડ, કાર્બોવેજ અને વીરેટ્રમ એલ્બ (Muratic Acid, Carbo Vegē and Veratrum Alb)—આ દવા પણુ ઉપરના રોમ માટે ધણી સારી છે.

ઇરપટીવ શીવર (કુટી નીકળતા તાવ) (ERUPTIVE FEVER.)

(૧) મીઝલ્સ (ઓરી અથવા ગોવરૂં Measles) આ દરદ ચેપી છે. તે બચ્ચામાં સાધારણ છે. આ દરદમાં અંગમાં સુસ્તી માલમ પડે છે, શરીરમાં ઠંડી માલમ પડે છે, તાવ આવે છે, ગળામાં દુખાવો પેદા થાય છે. સુકી ખાંશી થાય છે. આંખની કીકી ચઢી આવે છે. આંખમાંથી પાણી નીકળે છે. અન્નવાળું જેવાઈ શકાતુ નથી. છીકા આવે છે, સુસ્તી થાય છે. ચામડી ઘણી ગરમ થાય છે અને ચોથે દીવસે કીરમણ રંગની ફેલીઓ (દાણા) ઉપસી આવે છે અને સાતમે દીવસે જતી રહે છે. ચામડી ઉપર નાની ફેલીઓ જેવા ડાઘા જણાય છે. એ દરદ જે બીજા દરદની જેડે જેડાયલું નથી હોતું તે જલદી મટી જાય છે.

એકોનાઈટ નેપ (Aconite Nap) જ્યારે ગરમ ચામડી હોય, આંખો રાતી હોય, અન્નવાળામાં જેઈ શકાય નહીં, રાત્રીએ જરાક ખાંશી થતી હોય, ત્યારે વપરાય છે. આ દવાથી ઘણા ખરા દરદી સારા થાય છે.

જેલસેમીઅમ (Gelsemium)—જ્યારે ફેલીઓ (દાણા) થોડીજ માલમ પડે ત્યારે વપરાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે આંખો લાલ હોય, અન્નવાળામાં આંખમાંથી પાણી નીકળતું હોય, નાકમાંથી જોડો પીળો પ્રવાહી પડતો હોય, ખાંશી થઈ હોય, પેટની અંદર ગડગડાટ થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

યુફ્રેશીઆ (Euphrasia) જ્યારે આંખની અંદરથી ગરમ પાણી નીકળતું હોય અને નાકમાંથી ઘણું પાણી નીકળતું હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ (Bryonia) જ્યારે ફેલીઓ થોડી હોય, છાતીમાં ઠપકા મારતા દરદની સાથે સુકી ખાંશી હોય, અને મુસ્કેલાઈમી દમ લેવાતો હોય ત્યારે આ દવા વપરાય છે.

ઇપેકક (Ipecac) જ્યારે ઉલટી અને બકારી સાથે ફેલીઓ બેસી ગઈ હોય, છાતીની અંદર ખોખરો અવાજ થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફરસ અને એન્ટીટાર્ટ (Phosphorus and Anti Tart) જ્યારે ખાંશી અથવા ન્યુમેનીઆ (ફેફસાના બીગાડથી થયેલો રોગ) હોય ત્યારે અપાય છે.

રસ ટૉક્સ (Rhus Tox) ન્યારે થોડો તાવ અને સુકી ભુરી જીભ હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે માથામાં લોહી ચઢ્યું હોય અને ગલામાં દુખતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે ગ્લેન્ડ્યુલર (એક જાતની શરીરમાંની ગાંઠો) ગાંઠો સુજી આવતી હોય, ચાંદાં પડ્યાં હોય અને મરડો થયો હોય ત્યારે અપાય છે.

ચેતવણી—દરદીને સારી હવાવાળા ઓરડામાં રાખવો જોઈએ. શરદીવાળી હવા ન આવવી જોઈએ. છાતી ખરાબર ઢાંકી રાખવી જોઈએ. ખાવા માટે દુધ કાંજીને સેરવો આપવો.

(અછબડા) ચીકન પૉક્સ CHICKEN POX)

આ દરદ ચેપી છે અને ઘણું ખરું સાત વરસની અંદરનાં છોકરાંને થાય છે. તાવની ગરમી કવચીતજ સો (૧૦૦) ડીગ્રીથી વધારે હોય છે. તે તાવ પાંચથી તે સાત દિવસ સુધી રહે છે. શરીર ઉપર ભાંગનાં ખીઆં જેવડી ફોલ્લીઓ (ઢાણા) નીકળે છે. આ દરદમાં દવાની જરૂર નથી, પણ જો જરૂર પડે તો થોડી દવાઓ આપવી. ખોરાક ઉપર સાદું ધ્યાન આપવું. ખોરાકને માટે દુધ આપવું.

રસટૉક્સ અને એકોનાઇટ (Rhus Tox and Aconite Nap) ન્યારે તાવ હોય છે ત્યારે અપાય છે.

એપીસ (Apis)—ન્યારે કીર લાગે ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna)—ન્યારે માથામાં દુખાવો હોય અને ગળામાં દુઃખાવો હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius)—ન્યારે એ ફોલ્લીઓ (ઢાણા) ફુટે છે ત્યારે અપાય છે.

બળીઆ કાકા, સીતળા, માતા, સહીઅર (SMALL POX)

આ ઘણો ચેપી અને ભયંકર રોગ છે. તે આ દેશમાં સાધારણ છે. તે તે ઘણું કરીને ગરમ રતુમાં થાય છે. પહેલાં દરદીને ઠંડી વાય છે

ભુખ જતી રહે છે. બકારી થાય છે. ઉલટી થાય છે. માથું દુખે છે. કમર દુખે છે. ગળામાં દુઃખે છે અને ત્રીજે દીવસે લાલ રંગની બાજ-રીના દાણા જેવડી અથવા તો ટાંચણીના માથા જેવડી ફાલ્લીઓ શરીર ઉપર ફુટી નીકળે છે. અને તાવ થોડો મટે છે અને ચોથે દીવસે તે ફાલ્લીઓ ઘેરા લાલ રંગની થાય છે. છઠ્ઠે દીવસે ફાલ્લીઓ ઉપસીને જરા પોકળ થાય છે અને સાતમે કે આઠમે દીવસે તે ફાલ્લીઓ પુર્ણ હાલતમાં આવે છે અને વટાણાના દાણા જેવડી થાય છે. આઠમે કે નવમે દીવસે ફાલ્લીઓ ઝરે છે અને દસમે દીવસે દરદીને ઘણુંજ તાવ આવે છે. ચહેરા સુષ્ક આવે છે અને શરીર ઉપર ચુટ આવે છે. અગીઆરમે કે બારમે દીવસે ફાલ્લીઓ ફુટે છે ને કરમાઈ જાય છે અને તે ઉપર પોપડા (ભીંગડાં) બંધાય છે. જો દરદીની હાલત બગડેલી ન હોય તો પછી દરદી ધીમે ધીમે સુધરતો જાય છે. આ દરદીના ત્રણ વિભાગ છે. જ્યારે ફાલ્લીઓ છુટી છુટી હોય છે ત્યારે દરદીનો ભય રહેતો નથી.

જ્યારે ફાલ્લીઓ ખીચોખીચ હોય છે ત્યારે એક બીજા સાથે મળી જઈ કેટલીક વખતે દરદીનું મરણ નીપજાય છે

જ્યારે તે ફાલ્લીઓનો રંગ કાળો હોય છે ત્યારે ખસુશ કરીને દરદીનું મરણ નીપજે છે.

વેક્ષીનીનમ (Vaccinium) આ દવા આ દરદીને માટે ઘણી સારી છે. *

બેપટીશીઆ, હાઈડ્રાસ્ટીસ, અને સલ્ફર (Baptisia, Hydrastis and Sulphur) પણ વપરાય છે.

બેપટીશીઆ, બેલેડોના અને વીરેટ્રમવીરીડી (Baptisia, Belladonna and Veratrum Viride) આ દવા પહેલી હાલતમાં (શરૂઆતમાં) અપાય છે.

વેક્સીનીનમ, એન્ટી ટાર્ટ અને થુજા (Vaccinium, Anti Tart and Thuja) જ્યારે ફાલ્લીઓ (દાણા) ફુટી નીકળે છે ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ અને લેકેસીસ (Mercurius and Lachesis) જ્યારે રસીનીકળે છે ત્યારે અપાય છે.

બેપટીશીઆ (Baptisia) જ્યારે શરૂઆતમાં તાવ હોય છે ત્યારે અપાય છે.

વીરેટ્રમ વીરીડી (Veratrum Viride) ન્યારે ધણો, તાવ અને કમરમાં દુઃખાવો હોય છે ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે માથાના અને ગળાના દુઃખાવાની નીશાનીઓ અને સનેપાત થાય ત્યારે અપાય છે.

એન્ટી ટાર્ટ (Anti Tart) આ દવા ફેલ્સીઓ હોય છે ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ, ફોસ્ફરસ, અને એન્ટી ટાર્ટ (Bryonia Alb, Phosphorus and Anti Tart)—ન્યારે આ દરદમાં ફેફસામાં ખીગાડ થયો હોય ત્યારે અપાય છે.

લેકેસીસ અને રસ ટૉક્સ (Lachesis and Rhus Tox) આ દવા પર નીકળતી હાલતમાં ન્યારે ટાઇફોઇડ ચીન્હ હોય છે ત્યારે અપાય છે.

ચેતવણી—દરદીને સારી હવાવાળા ઝોરડામાં રાખવો જોઈએ. શરીર વાદળાંથી નવશેકાદુગા પાણીથી લુછવું. ફેલ્સીઓ (દાણા) ટુટ્યા પછી ગરમ પાણીમાં થોડું કારબોલીક એસીડ નાખીને તેવડે દરદીના અંગને ત્રીજે ચોથે દીવસે હલવે હલવે ધોવું. તે ઉપર ધી તેલ જેવા પદાર્થ લગાડવાથી શાયદો થાય છે. ખોરાકમાં રાંધેલા ચોખ્ખા અને થંડુ દૂધ આપવું. જે મનુષ્ય માસખાતા હોય તેને ત્રણ ચાર દીવસ પછી ચીકનનો અથવા મટનનો સેરવો અને બેદાંની દાલ દૂધમાં મેળવીને દૂધ સાથે અવારનવાર આપવું. પાણી પીવાને વ્યભુ છુટથી આપવું.

લાલ તાવ (SCARLET FEVER)

એકોનાઇટ, બેલેડોના, રસટૉક્સ (Aconite Nap, Belladonna and Rhus Tox) આ દવા આ જાતના સાધારણ દરદમાં અપાય છે.

એપીસ, મરક્યુરીઅસ, આયોડીઅમ, એમોનીઅમકાર્બ, એસીડમુરી-એટીક અને લેકેસીસ (Apis, Mercurius, Iodium, Ammonium Carb, Acid Muriatic and Lachesis,) ન્યારે આ દરદમાં ગળામાં દુઃખાવો હોય છે ત્યારે અપાય છે.

એલનટસ, આરસેનિકમ એલ્બ, કુપ્રમએસેટમ અને રસટૉક્સ (Ail- antus, Arsenicum Alb, Cuprum Acet and Rhus Tox) ન્યારે ગળાની અંદર બહુજ દુખવું હોય ત્યારે અપાય છે.

સાંધાઓને દરદ આપતો તાવ. શરીરમાં કળતર આપતો તાવ.

(RHEUMATIC FEVER.)

આ દરદમાં બેચેની થાય છે. તાવ આવે છે. સાંધાઓ (અવયવો) અડી જાય છે અને તેમાં દરદ થાય છે. આ ચીન્હ સરદીમાં રહેવાથી થાય છે. પછી ધીમે ધીમે મોટા સાંધાઓ ઉપર સોજો ચઢે છે અને ઘણો તાવ આવે છે. આ દરદમાં સાધારણ તાવની ગરમી ૧૦૨° હોય છે પણ ખરાબ હુમલામાં ૧૦૪° થી ૧૦૫° રહે છે, અને ઘણીજ બયભરેલી સ્ત્રીતીમાં ૧૧૦° થી ૧૧૧° રહે છે. આ દરદમાં ઉંઘ આવતી નથી. સાંધાઓમાં ઘણુંજ દરદ થાય છે. ચામડી ઉપર ઘણોજ પરસેવો વળે છે અને તે પસીનો વાસ મારે છે. નાડી ભરેલી ચાલે છે. ઝાડો કબજ રહે છે અથવા ડોઢવાર ઝાડા થાય છે. જીભ બીનાશ પર હોય છે, પણ તે ઉપર વાઢીઆ (કાપા) પડેલા હોય છે, પેશાબ થોડો થાય છે પણ તેનો રંગ ઘેરો હોય છે, અને દીલ (હૃદય) ને નુકસાન પહોંચવાથી તેમાં દરદ થાય છે.

એકોનાઇટનેપ (Aconite Nap) ન્યારે નાડી ભરેલી અને મજબુત ચાલે, ઘણી તરસ લાગે અને બેચેની માલમ પડે ત્યારે અપાય છે. આ દવા ઘણુંકરીને ન્યારે મોટા સાંધાઓ ઉપર સોજો ચઢાયો હોય ને લાલ થયા હોય અને તેના ઉપર જરીક પણ હાથ લાગ્યાથી દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

બ્રાયોનીઆએલ્બ (Bryonia Alb) ન્યારે સાંધાઓ ઉપર સોજો ચઢાયો હોય, હરશર કરવાથી ઘણુંજ દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા એકોનાઇટ પછી સારી અસર કરે છે.

રસટોક્સ (Rhus Tox) આ દવા ન્યારે ઘણી બેચેની માલમ પડતી હોય, સાંધાઓ લાલ થયા હોય, સુઝી આવેલા હોય, તેમાં ઘણુંજ દરદ થતું હોય, અગન બળતી હોય, પડી રહેવાથી વધારે દરદ થતું હોય, હરફરથી સાઈ લાગતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા ઘણું કરીને ન્યારે બીના (થંડા પાણીમાં) રહેવાથી નીચેના ભાગો ઉપર દરદ થાય છે ત્યારે વપરાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે ઘણો તાવ હોય, એક સાંધા ઉપર સોજો ચઢાયો હોય, તેમાં ઉઝાણમાં ફાડી નાખતું દરદ થતું હોય,

ઘણી અગન બળતી હોય, રાત્રીએ ઘણું દરદ થતું હોય, પરસેવાને વાસ આટા હોય, મોઢું વાસ મારતું હોય અને જીભ ઉપર પીળો થર આઝયો હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) બ્યારે થોડા તાવની સાથે દરદ એક ભાગથી જીભ ભાગમાં ફરતું માલમ પડે, દરદનું જોર ઘણું હોય અને દરદવાળા ભાગ ઉપર ઘણો સોજો ન હોય અને ઘણી રતાશ ન હોય ત્યારે અપાય છે.

કૉલોફાઇલમ (Caulophyllum) બ્યારે કાંડામાં, આંગળીઓના સાંધામાં અને નાના સાંધાઓમાં દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

એક્ટીઆ રેસીમોસા (Actaea Racemosa) આ દવા બ્યારે કમરની નીચેથી તે પગ સુધીના ગમે તે સાંધા ઉપર દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે. સ્ત્રીઓને જે આ દરદ ગર્ભસ્થાનના દરદ સાથે થયું હોય ત્યારે આ દવા ઉપયોગી છે.

સ્પાઇગેલીઆ (Spigelia) બ્યારે આ દરદથી દીલ (હૃદય) ઉપર અસર થાય છે ત્યારે અપાય છે.

ચેતવણી—સુજોલા અને દરદવાળા ભાગ ઉપર ૩ લગાડવું. સઘળી વનતના દારૂ ને ખટાસવાળા પદાર્થ આપવા નહીં. લેમેનેડ હરકત કરતો નથી.

જીનો સંધી વા.

(CHRONIC RHEUMATISM)

આ દરદમાં આયોનીઆ એલ્ય, રસટૉક્સ, રોડોડેન્ડ્રોન, લેડમપલસ્ટર, પલસેટીલા, ડલકામારા, મરક્યુરીઅસ, અને સલ્ફર (Bryonia Alb, Rhus Tox, Rhododendron, Ledum Palustre, Pulsatilla, Dulcamara, Mercurius and Sulphur) વપરાય છે.

ખોરાકથી થતા રોગ (SUFFERING FROM FOOD)

આયોનીઆ એલ્ય, નક્ષ વોમિકા, અને પલસેટીલા, (Bryonia Alb, Nux Vomica and Pulsatilla) બ્યારે શેટલી ખાધાથી દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

એન્ટીક્રુડ, ઇપીકેક, અને પલસેટીલા (Anti Crud, Ipecac, and Pulsatilla,) ન્યારે માંખણ અને ઘી ખાવાથી દરદ થતું હોય ત્યારે આપાય છે.

કાર્બો વેજ (Carbo Vege) ન્યારે મૌસ ખાવાથી દરદ થાય ત્યારે આપાય છે.

આરસેનીકમ એડમ, ચાઇના અને સેપીઆ (Arsenicum Alb, China and Sepia) ન્યારે દુધ ખાવાથી દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપીકેક અને પલસેટીલા (Ipecac and Pulsatilla) ન્યારે મીઠાઇ ખાવાથી દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

બ્રાયોનીઆ એડમ અને ચાઇના, (Bryonia Alb and China) ન્યારે ફળફળાદી ખાવાથી દરદ થાય છે ત્યારે અપાય છે.

ફેર, ચક્રી (GIDDINESS)

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે ચક્રી આવવાથી ચતું પડી જવાય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એડમ. (Bryonia Alb) ન્યારે ખુરસી ઉપરથી ઉઠતી વખતે અને ચાલતી વખતે ચક્રી આવેછે ત્યારે અપાય છે.

કોક્ક્યુલસ (Cocculus) ન્યારે માથામાં ને ચહેરામાં ગરમી સાથે ફેર આવતા હોય અને ગાડીમાં જતાં આવતા ફેર આવતા હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્ષ વોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે સવારમાં ખીંધાપછી ફેર આવતા હોય, મનને મહેનત આપવાથી અને દારૂ પીવાથી ફેર આવતા હોય ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફરસ (Phosphorus) ન્યારે સવારમાં ઉઠ્યા પછી માથાંના દુખાવા અને આંખની ઝાંક સાથે ચક્રી આવતી હોય ત્યારે અપાય છે.

ટેબેકુમ (Tabacum) ન્યારે એમ્લી ચક્રી આવે કે દરદીથી ઉભું રહેવાતું ન હોય ત્યારે અપાય છે.

ગાંઠોનું દરદ. (GLANDS IN GENERAL)

આ દરદમાં બેલેડોના, આયોડીઅમયો, મરક્યુરીઅસ આયોડેટસ, અને રસ ટોક્સ; (Belladonna Iodium, Mercurius Iodatus and Rhus Tox) વપરાય છે.

કોનીઅમ અને સ્પન્જીઆ (Conium and Spongia) ન્યારે ગાંઠ ઠંડી અને કઠણ હોય ત્યારે અપાય છે.

એકોનાઇટ નેપ અને બેલેડોના (Aconite Nap and Belladonna) ન્યારે ગાંઠ ઉપર સોજો આવે અને આગ બળતી હોય ત્યારે અપાય છે.

આરસેનીકમ એલ્બ, હેપર સલ્ફર, મરક્યુરીઅસ અને સીલીરીઆ, (Arsenicum Alb, Hepar-Sulphur, Mercurius and Silicea) ન્યારે ગાંઠમાંથી રસી નીકળે છે ત્યારે વપરાય છે.

બેલેડોના, આયોડીઅમ, નાઇટ્રીક એસીડ અને સ્પન્જીઆ (Belladonna, Iodium, Nitric Acid and Spongia) ન્યારે ગાંઠ ચઢી આવે છે ત્યારે અપાય છે.

અવાળાં ફુલવાં, દાતના પોરાનું ચઢી આવવું (GUM-BOIL)

બેલેડોના, હેપર સલ્ફર અને મરક્યુરીઅસ, (Bella donna, Hepar Sulphur and Mercurius) ન્યારે અવાળ-ચઢી આવે છે ત્યારે વપરાય છે.

કાર્બો વેજ અને ફોસ્ફોરિક આસીડ. (Carbo Vege and Phosphoric Acid) ન્યારે અવાળાંમાંથી લોહી નીકળે છે ત્યારે અપાય છે.

હરસ, મસા, પાવસીર (HEMMORRHOIDS OR PILES)

આ દરદમાં સફરાના (ઝાડાના) માર્ગ અંદર એક અથવા વધારે મસા-થાય છે. ઝાડો કરતી વખતે કાંસીને (કરાંજવાથી) જોર કરવાથી બાહાર નીકળે છે, અને કોષ્ટ વખતે થોડું ઘણું લોહી પડે છે. ઝાડાના માર્ગમાં દરદ થાય છે. કમર દુઃખે છે. ઘણું લોહી જવાથી દરદી દુખે તથા જાય છે. દરદીનો ચહેરો ઉતરી જાય છે, અને ઝાડો આવતી વખતે અંદરના હરસ બાહાર નીકળે છે.

એસ્કુલસ હીપ (Aesculus Hip) જ્યારે રાતા ઘેરા રંગનું લોહી પડતું હોય, ખરજ (કીર) અગન સાથે ઘણું દરદ થતું હોય, થોડું લોહી પડતું હોય, કમરમાં ઘણો દુઃખાવો થતો હોય, તે દુઃખાવો થાપા સુધી લાગતો હોય, ઝાડો કઠણ અને સુકો આવતો હોય, ઝાડો ઘણીજ મુસીબતથી ઉતરતો હોય, ઝાડો થયા પછી ઝાડના માર્ગમાં દરદ થતું હોય, અને કોઈ કોઈ વખતે ઝાડો નરમ ઉતરતો હોય ત્યારે અપાય છે.

હેમેમેલીસ (Hamamelis) જ્યારે ઘણું લોહી જતું હોય, કમરની નબળાઈ માલમ પડતી હોય, કમર હમણાં ભાગી જશે એમ માલમ પડતું હોય, અને કાળા રંગનું ઘણું લોહી જતું હોય ત્યારે અપાય છે.

એલોઝ (Aloes) જ્યારે કાળા રંગનું લોહી જતું હોય, મસા જથાળું હોય, સફરામાં ચાલુ દરદ થતું હોય, ઘણી અગન અને ગરમી માલમ પડતી હોય, ઠંડા પાણીથી આરામ માલમ પડતો હોય, અને સોજો ચઢ્યો હોય ત્યારે અપાય છે.

કોલીનસોનીઆ (Collinsonia) આ દવા જેમસામાંથી લોહી નીકળે છે તેવા મસામાં અથવા જેમાંથી લોહી નથી નીકળતું તેને માટે અપાય છે. તેમજ સફરામાં દરદ થતું હોય, હંમેશાં ઝાડની ઘણીજ કબજા આત રહેતી હોય, ઝાડો ખુલ્લા રંગનો આવતો હોય અને આ દરદની સાથે મુત્ર માર્ગનો ખીગાડ થયો હોય ત્યારે આપવામાં આવે છે.

નક્સોમીકા (Nux Vomica) આ દવા લોહી નીકળતા અથવા ન નીકળતા મસા ઉપર વપરાય છે. તેમજ બેસી રહેવાની ટેવથી મસા થયા હોય, દારૂના ઘણા ઉપયોગથી થયા હોય, ઘણી અગન બળીને મસા બાહાર નીકળતા હોય, કમરની અંદર ફાડી નાખતું દરદ થતું હોય અને હંમેશાં ઝાડની કબજાઆત રહેતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે મસામાં અગન બળતી હોય, લોહી નીકળતું હોય, મસા વારંવાર બાહાર નીકળતા હોય, સફરામાં અથવા બાહાર સોજો ચઢ્યો હોય, નરમ અથવા લોહીવાળા ઝાડા પછી સફરામાં કીર (ખરજ) થાય, ખેંચ થતી હોય, એક વખતે ઝાડની કબજાઆત હોય અને બીજી વખતે ઝાડનીવાટે લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

એકોનાઇટ નેપ (Aconite Nap) જ્યારે સોજો માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

પોડોફ્યલમ (Podophyllum) જ્યારે પીતવાળા દરદીઓમાં સફરો બાહાર નીકળી આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

બહુરંગગાડવાના ઉપચારો (દવાઓ) એસક્યુલસહીપ અને હે-મેમેલીસ (Aesculus Hip and Hamamelis) આ દવાઓ બાહારના ભાગ પર લગાડવામાં આવે છે.

ખોરાક. ડોશી, મરી, મસાલો અને મસાલાવાળા ખોરાક ખાવા નહીં તેમજ ખીર દારૂ કે વાઈન પીવો નહીં, અને મૌસ ખાતું નહીં. ભાજુ-પાલા અને ફળફળાદી ખાવાં ઉત્તમ છે.

માથાનો દુખાવો (HEAD-ACHE)

આ દરદ દરેક કુટુંબમાં સાધારણ છે.

એકોનાઇટ નેપ (Aconite Nap)—જ્યારે તડકામાં ફરવાથી માથું દુખતું હોય, માથા ઉપર જાણે ઉકળતું પાણી રેડયું હોય તેવી અગન બળતી હોય અને માથું દુઃખતું હોય અને માથામાં એવો ભાર લાગતો હોય કે હમણાં માથું નીકળી પડશે ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna)—જ્યારે ઘણું માથું દુઃખતું હોય, અવાજથી, હરફરથી, આંખો હલાવવાથી અને ઉધરસ ખાવાથી વધારે માથું દુઃખતું હોય, કપાળમાં દુખાવો થતો હોય તે ઘણો દાખવાથી મટતો હોય, કપાળમાં એવો દુઃખાવો હોય કે આંખ ખોલાતી ન હોય, દુઃખાવો આગળની બાજુ તરફ નમવાથી વધારે માલમ પડતો હોય, પાછળની બાજુએ નમવાથી થોડો માલમ પડતો હોય, અને દુખાવો પવન લાગવાથી અથવા સૂર્યની ગરમીથી થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) જ્યારે માથાના તાળવામાં દુખાવો થતો હોય, સવારમાં ઉઠતી વખતે દુખાવો થતો હોય, દુખાવો છેક બોચી (ગરદન) સુધી માલમ પડતો હોય અને બપોરે દુખાવો નરમ માલમ પડતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કેલ્કેરીઆકાર્બ (Calcarea Carb) જ્યારે માથા ઉપર અને અંદર બરફ જેવી ઠંડી લાગતી હોય, એક બાજુનું માથું દુઃખતું હોય,

લખવા અથવા વાંચવાથી દરદ થયું હોય અને માથા ઉપર કંઈ ભાર મુક્યો હોય તેવું લાગવાની સાથે માથું દુઃખતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેલકેરીઆફેસ અને નેટ્રમ મ્યુરીએટીકમ (Calcareia Phos and Natrum Muriaticum) જ્યારે વિદ્યાર્થી (છોકરો અથવા છોકરી)નું માથું દુઃખતું હોય ત્યારે અને ઘણું કરીને મગજને ઘણી મહેનત આપવાથી દુખતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેપ્સીકમ (Capsicum) જ્યારે માથાની ખોપરી ફાટી જશે એવું માથું દુખતું હોય ને ચાલવાથી દરદરથી અને દાખવાથી દુખતું હોય, ત્યારે વપરાય છે.

ઇગ્નેશીઆ (Ignatia) જ્યારે સાત દીવસે, પંદર દીવસે અથવા મહીને વખતસર માથું દુખતું હોય, માથાની આગુએ ખીલો માર્યો હોય એવું દરદ થતું હોય, જમણી આગુનું માથું દુખતું હોય તે આગુ ઉપર સુઇ રહેવાથી નરમ પડતું હોય, કાશી, તંબાકુ, અને દારૂ પીવાથી માથું દુખતું હોય, સવારમાં વધારે દુખતું હોય અને આંખ ફેરવવાથી દુખતું હોય ત્યારે અપાય છે.

નેજા અને લેકેસીસ (Naja and Lachesis) જ્યારે એક આગુનું માથું દુખતું હોય, ઘણું દરદ થતું હોય, દુખાવો ગરદન અને ખભા સુધી માલમ પડતો હોય, તેમજ માથાની ડાબી આગુએ દુખાવો થતો હોય તે છેક નાક સુધી પોહાંચતો હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્સોમીકા (Nux Vomica) જ્યારે સવારમાં ખીજાનામાં આંખ ઉઘાડતા પહેલાં દુખાવો થતો હોય, કપાળમાં અને પછવાડે દુખાવો થતો હોય, જાણે આખી રાત ઉઘ નથી આવી એમ થતું હોય, દુખાવાથી દરદી ગાંઠા જેવો થતો હોય, ખાધાપછી દુખાવો વધારે માલમ પડતો હોય, બકાસી અને ખાટી ઉલટી સાથે સાંજે દુખાવો થતો હોય, દારૂ અને કાશીથી દુખાવો વધારે માલમ પડતો હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે ઘણું ખાધાથી, તેલવાળા પદાર્થ ખાધાથી માથું દુખતું હોય, ભમરની ઉપર કૂપાલમાં દુખાવો થતો હોય, આંખ ઉઘી કરવાથી વધારે દુખારો થતો હોય, દાખવાથી સારૂ માલમ

પડતું હોય ત્યારે અપાય છે. તેમજ સ્ત્રીઓને થોડા અથવા બધે થઈ ગયલા અડકાવ (દસ્તાન) સાથે માથું દુખતું હોય ત્યારે આ દવા વપરાય છે.

સેપીઆ (Sepia) ન્યારે સવારમાં બકારી સાથે માથામાં બહુજ દુખતું હોય, વાંકું વળવાથી, હરફરથી, ખાંસીથી વધારે દરદ થતું હોય, દુખાવો ડાબી આંખથી તે માથાના પાછલા ભાગસુધી થતો હોય, ખાધા પછી ઠીક લાગતો હોય, માથાના વાળ ઘણા ખરી જતા હોય ત્યારે તેમજ સ્ત્રીઓને થોડા અડકાવ (દસ્તાન) સાથે માથું દુખતું હોય વપરાય છે.

સાઇલીશીઆ (Silicea) ન્યારે ગરદનથી તે તાલવા ઉપર થઈ આંખસુધી દુખાવો થતો હોય, એક બાજુનું માથું દુખતું હોય, મનને મેહિનત આપ્યાથી, ઘોંઘાટથી, હરફરથી, અજવાલાથી, વાંકું વલવાથી, ઠંડી હવાથી માથું વધારે દુઃખતું હોય, માથાને મજબુત બાંધવાથી, માથામાં શેક કરવાથી અને ગરમ ઓરડીમાં રહેવાથી દુઃખ નરમ માલમ પડતું હોય ત્યારે વપરાય છે. આ દવા દરેક સાત દીવસના વખતસર દુખાવાને માટે વપરાય છે.

સ્પાઇગેલીઆ (Spigelia) આ દવા દુખાવો સવારમાં સુરજ ઉગ્યો ત્યારથી તે બપોરસુધી વધતો જાય અને ત્યાર પછી એટલે સાંજના વખતમાં ઓછો થતો જાય ત્યારે વપરાય છે. એટલે વખતસર માથું દુખતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) આ દવા ન્યારે તાલવામાં ગરમી અને ભાર સાથે દરેક સાત, પંદર અથવા દરરોજ કપાલમાં દુખતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

અંતરદાહ. હૃદયમાં અગન (HEART-BURN)

આ દરદમાં કેલકેરીઆ કાર્બ, લાઇકોપોડીઅમ, નક્સોમીકા, પલ્સેટીલા, અને સલ્ફ્યુરીક એસીડ (Calcarea Carb, Lycopodium, Nux Vomica, Pulsatilla and Sulphuric Acid) વપરાય છે.

હેઝકી, હેઝકડી (HICCUGH)

આ દરદમાં બેલેડોના, ક્યુપરમ, સીકુટા વીરો, હાયોસીઆમસ, અને નક્સોરકેટા, (Belladonna, Cuprum, Cicuta Viro, Hyoscyamus, and Nux Moschata) વપરાય છે.

ધાંડીનું બેસી જવું (સાદ બેસી જવો) (HOARSENESS.)

આ દરદમાં બેલેડોના, ટ્રોસ્ટીકમ, કાઝોવેજી, અરજેન્ટમમેટ અને રૂપ-જીઆ (Belladonna, Causticum, Carbo Vege, Argentum Met, and Spongia) વપરાય છે.

ઉઠાંડીઓ (HOOPING COUGH. PERTUSIS)

આ રોગ એપી છે. આ રોગ બચ્ચાંઓને થાય છે. શરૂઆતમાં થોડો તાવ આવે છે. ઉલટી થાય છે. અને તે પછી “હુપ” કહેવાતી (એકદમ બચ્ચાંને ખાંશી આવે અને તેનું મોઢું ખાંશીથી લાલ કરી નાખે તે બચ્ચાંને ગુંગળાવી નાખે તે) ખાંશી થાય છે. ખાંશી ઉપરાઉપરી આવે છે અને ખાંશી આવવાનો વખત થાય છે ત્યારે બચ્ચાંને ખબર પડે છે કે હમણું ખાંશી આવશે. ખાંશીના દરેક હુમલાની વખતે બચ્ચું ગુંગળાઈ જાય છે પણ સહેજ વારમાં ઠીક થાય છે. બે ખાંશીનો હુમલો ઉલટી થઈ બંધ પડી જાય છે તો બચ્ચું તરતજ ખાવા-માગે છે. તાવ ફક્ત આઠ કે દસ દિવસ સુધી રહે છે પણ આ રોગ બે ત્રણ અઠવાડીઆથી તે બે ત્રણ મહીના સુધી રહે છે.

ઇપીકેક (Ipecac)-જ્યારે ઘણાજ જોરમાં ગુંગળાવી નાખે એવી ખાંશી થતી હોય, બચ્ચાંનો એહેરો આશમાની રંગનો થઈ ગયો હોય અને તેનું શરીર જડ થઈ જતું માલમ પડતું હોય અને ચીકણી ઉલટી થતી હોય સારે અપાય છે.

ડ્રોસેરા (Drosera) જ્યારે ખાંશીના હુમલા ઉપરાઉપરી થતા હોય, ઘણીજ ખાંશી આવતી હોય, કોઈ વખતે મોઢા અને નાકમાંથી લોહી નીકળતું હોય, તાવ હોય કે ન હોય, ખાંશી આવ્યા પછી ખોરાકવાળી અને ચીકણી ઉલટી થતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

હાઇડ્રોસીઆનીક એસીડ (Hydrocyanic Acid) જ્યારે ઉપરાઉપરી ખાંશી આવે, તાણ થાય અને ગુંગળાટ થાય સારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે એકાએક ખાંશીનો હુમલો થાય તે સાથે ગળાશ (અલગમ) પડતા નહીં હોય, રાત્રીએ વધારે ખાંશી થાય, ગળામાં દુઃખતું હોય, આંખો લાલ થઈ હોય અને નાકમાંથી લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કોરેલીઅમ રૂબ્રમ (Corallium Rubrum) આ દવાં ધૂણાજ બચંકર દરદમાં વપરાય છે.

કુપ્રમ (Cuprum) ન્યારે ગુંગળાઈ જવાય એવી ખાંશી હોય ત્યારે અપાય છે. તેમજ આ દરદમાં સીના, કેલી કાર્બોનીકા ઇત્યાદી. (Cina, Kali Carbonica &c.) વપરાય છે.

ચેતવણી (સુચના) આ દરદમાં બચંકાની પાસે બેસીને તેની સં-ભાળ રાખવી, ન્યારે ખાંશી આવે ત્યારે તેને હાથમાં લેવું. ગરમ કપડાં પહેરાવવાં અને પુષ્કળ ખોરાક શક્તિ આવવા માટે આપવો નોંધ્યો.

ઉન્મત્ત વાયુ, હીસ્ટીરીઆ, (HYSTERIA)

આ દરદ સ્ત્રીઓમાં સાધારણ છે. ૧૩ થી ૨૦ વરસની સ્ત્રીઓને થાય છે.

ઇગ્નેશીઆ (Ignatia) ન્યારે ગળામાં ગોળા નેતું માલમ પડતું હોય પછી ગુંગળાઈ જવાતું હોય, હાથ પગ પછડાતા હોય, બગાસાં આવતાં હોય, સુધી વળી જતી હોય, ઓડકાર આવતા હોય અને ડસકાં આવતાં હોય ત્યારે વપરાય છે.

મોસ્કસ (Moschus) ન્યારે હૃદય (દીલ) ઘબકારા મારતું હોય, માથું દુખતું હોય, બેશુદ્ધ થાય એમ લાગતું હોય, છાતી ઉપર દબાણ થતું હોય અને રંગ વીનાનો ઘણો પેશાબ આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

એસાફીટીડા (Asafoetida) ન્યારે ગળામાં ગોળા ચહડતો હોય એમ માલમ પડતું હોય, છાતી ઘબકતી હોય અને જાડો બધ હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) ન્યારે ખાંશીનો હુમલો થાય, કંઈપણ કારણ વિના રડતું આવતું હોય અને અડકાવ (દસ્તાન)ના ફેર હેરના લીધે દરદ થયું હોય ત્યારે અપાય છે.

સેપીઆ, એક્ટીઆરેસીમોસા, પ્લેટીના અને વેલેરીઆની ; (Sepia, Actæa-Racemosa, Platina and Valeriana) આ દવા વધતા ઓછા હીસ્ટીરીઆના દરદમાં તથા ગર્ભસ્થાનને લગતાં ફેરફારમાં ઉપયોગી થઈ પડે છે.

ખસ ; કીર, ખરજ. (ITCH SCABIES.)

આરસેનીકમ ઍલ્બમ (Arsenicum Alb) જ્યારે ચામડી ઉપર ફેલ્લી જેવું ટુટી નીકલે તેમાં અગન બળે, કીર લાગે, ફેલ્લીઓ ધુંટણુની પાછલી બાજુએ હોય અને ગરમી લગાડયાથી સાફ માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

કાર્બોવેજી (Carbo Vege) જ્યારે ચાખા અંગ ઉપર સુકી ફેલ્લીઓ થાય, કપડાં કાઢ્યા પછી ઘણું દરદ થતું હોય ઘણા ઓડકાર આવતા હોય અને સફરામાંથી પવન છુટતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

હેપરસલ્ફર (Hepar Sulphur) જ્યારે પોપડા બંધાતી ખસ થઇ હોય, ને પારાની દવાનો ઉપયોગ કર્યાથી આ દરદ થયું હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) જ્યારે ચાખા શરીરે ખરજ (કીર) આવે તેમાં ખસુસ કરીને ટ્રાણીની પાસે અને હાથના કાંડા ઉપર ખસ થાય ત્યારે અપાય છે.

સેપીઆ (Sepia) જ્યારે ઘણું કરીને સાંજે વધારે કીર થાય ત્યારે વપરાય છે. આ દવા વીશેષ કરીને સ્ત્રીઓને વધારે ઉપયોગી છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે ખજવાળ્યા (ખવડ્યા) પછી અગન અને સોજ સાથે ઘણીજ કીર થાય અને ગરમ બીછાનાપર ઘણીજ કીર થાય ત્યારે અપાય છે. આ દવા સઘળી દવાઓ કરતાં સારી છે.

બહારના ઉપચારો (દવાઓ) ગંધકનો અથવા પારાનો લાલ મલમ ચોપડવો. આ દરદમાં શરીર સ્વચ્છ રાખવું જરૂરનું છે.

કમળો (JAUNDICE)

આ દરદમાં આંખનાં દોળાનો સફેદ ભાગ અને ચામડી એ બંને પીળાં થાય છે. કેસરી અથવા લુરા રંગનો પેસાબ આવે છે, સફેદ રંગનો ઝાડો આવે છે. સુસ્તી થાય છે, ચકરી આવે છે, સ્વભાવ ચીરડાઉ થાય છે, મોઢામાં કડવો સ્વાદ રહે છે, નાડ ધીમી ચાલે છે, જ્યારે આંખોના ડોળા પીળા થાય છે ત્યારે દરદીને તમામ વસ્તુ પીળીજ દેખાય છે. આ દરદમાં કેટલી વાર સનેપાત ઇલાદી માલમ પડે છે.

એકોનાઇટ નેપ (Aconite Nap) ન્યારે તાવ આવતો હોય, માથડી પીળા રંગની હોય, પેસાળ યોડો અને કાળા રંગપર આવતો હોય, ઝાડો માટી જેવો થતો હોય અને ક્ષેત્રમાં દુખ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે પુરેપુરો કમજો થયો હોય, માથડી ઘણા પીળા રંગની હોય, જીભ ઉપર થરો બાજ્યો હોય, બકારી અને ઉલટી થતી હોય, ખોરાકની રચી થતી ન હોય, ઝાડો સફેદ રંગનો આવતો હોય, ઝાડો થયો હોય, પેસાળ યોડો અને કાળો આવતો હોય અને ક્ષેત્રમાં દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ચાઇના (China) ન્યારે ખરાબ ગંદકીથી કમજો થયો હોય, માથામાં દુખાવો થતો હોય, ભુખ જતી રહી હોય, ચેહેરો પીળા રંગનો હોય, ક્ષેત્ર ઉપર સોજો ચઢ્યો હોય, અને ક્ષેત્ર કઠણ લાગે તથા દાખતાં દુખાય ત્યારે અપાય છે.

નાઇટ્રીક આસીડ (Nitric Acid) ન્યારે કમજો લાંબા વખતનો હોય, ક્ષેત્ર મોટું થયું હોય, ઝાડાની કબજાઆત હોય અને વાસ મારતો કાળો ઝાડો આવતો હોય ત્યારે વપરાય છે. આ દરદમાં પોડોફાઇલમ, ફોસ્ફરસ, નક્સવોમીકા, કેમોમીલા, આયોડીઅમ ઈત્યાદી (Podophyllum, Phosphorus, Nux Vomica, Chamomilla, Iodum &c.) પણ વપરાય છે.

સ્ત્રીઓને ઘોળી ધાત જાય તે (LEUCORRHOEA OR WHITES)

આ દરદ ઘણી સ્ત્રીઓને થાય છે, ખરેખર થોડીજ સ્ત્રીઓ હશે કે જે આ દરદથી મોકળી રહેતી હશે. આ દરદમાં નીચેની દવાઓ સાધારણ રીતે ઘણી ખરી વખતે વપરાય છે.

એલ્યુમીના (Alumina) ન્યારે સ્ત્રીના છુપા માર્ગમાંથી અગ્ર નની સાથે ઘણી પીળી ધાત જતી હોય, તે ભાગ સુજેલો રહેતો હોય, અડકાવ (દસ્તાન) આવ્યા પેહેલાં અથવા પછી ધાત વધારે માલમ પડતી હોય, કમરમાં દુખાવો થતો હોય, કબજાઆત રહેતી હોય, અડકાવ (દસ્તાન) થોડો આવતો હોય, તેમજ જલદીથી અથવા મોડો આવતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કેલ્કેરીઆકાર્બ (Calcare Carb) ન્યારે દુધ જેવી અથવા પીળા રંગની પુષ્કલ ધાત જતી હોય, તે છુપો માર્ગ સુજી આવ્યો હોય

અથવા ઉંપંસી આવ્યો હોય, અડકાવ (દસ્તાન) જલદથી અને ઘણાજ આવતો હોય, કંઠમાળનું દરદ સાથે જોડાયલું હોય, અને નાની છોકરીઓને ધાત જતી હોય ત્યારે અપાય છે.

ક્રીએસોટમ (Kreasotum) જ્યારે અડકાવ (દસ્તાન) જલદી અને વધારે આવતો હોય, અડકાવ ઘણા વખતસુધી રહેતો હોય, પીળા રંગની ધાત જતી હોય, પીસાળ કરતી વખતે અગન બળતી હોય, તે માર્ગપર ઘણીજ કીર (ચુટ) થતી હોય કે તેથી તે ભાગ ધસવાની જરૂર પડતી હોય અને તે ભાગ અને જાગ ઉપર નાની ફાલીઓ થઇ હોય ત્યારે વપરાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે અડકાવ (દસ્તાન) ઘણા વખત પછી થોડો આવતો હોય ને થોડોજ વખત રહેતો હોય, દુધ અથવા મલાઈ જેવી જડી ધાત જતી હોય અને તે ભાગ ઉપર અગન બળતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

સેપીઆ (Sepia) જ્યારે અડકાવ (દસ્તાન) આવ્યાની અગાઉ જરૂર જેવી વાસ મારતી ધાત જતી હોય, અને અડકાવ ઘણો જલદી અને થોડો આવતો હોય તેમજ ઘણો મોડો અને થોડો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) જ્યારે ઘણી પીળી ધાત જતી હોય, છુપા માર્ગ ઉપર જીણી જીણી ફાલીઓ થઇ હોય અને તે ઉપર ઘણીજ કીર લાગતી હોય, અડકાવ ઘણોજ આવતો હોય પણ થોડો વખત રહેતો હોય અથવા તો જતો રહેતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

આ દરદમાં વળી એસીડ નાઇટ્રીક, બોવીસ્ટા, ગ્રેફાઇટીસ, હાઇડ્રાસ્ટીસ મરક્યુરીઅસ, સાઇલીશીઆ (Acid Nitric, Bovista, Graphites, Hydrastis, Mercurius, Silicea &c.) ઇત્યાદી વપરાય છે.

ચેતવણી (સુચના) તનદુરસ્તી ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું એ અવશ્ય જરૂરનું છે, છુપોમાર્ગ નવસેકા, (થોડા ગરમ) પાણીથી અથવા કંડા પાણીથી ધોવો એ વધારે સારું છે.

(કલેજનું દરદ (CONGESTION OF THE LIVER)

પોડોફિલમ (Podophyllum) ન્યારે એકજ ઠેકાણે બહુ દુખાવા સાથે જમણી બાજુએ ભાર લાગતો હોય અને ઝાડો થયા કરતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

લેપ્ટેન્ડ્રા (Leptendra) ન્યારે કલેજનની અંદર દુખાવો થતો હોય, પીળાસપર જીભ હોય, પુશકલ વાસ મારતો ઝાડો આવતો હોય, અને માથામાં અને આંખના ડોળામાં ઘણું દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્સવોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે કલેજનની આસપાસનો ભાગપર જરાક દબાવ્યાથી ઘણુંજ દરદ થતું હોય, ઝાડાની કબજીઆત હોય, સુરેલીથી દમ લેવાતો હોય, અને ઘણો દારૂ પીધાથી તે દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

સલ્ફર (Sulphur) આ દવા જુના દરદોને માટે ઉપયોગી છે ન્યારે ઝાડાની કબજીઆત હોય અથવા તે સવારમાં પેશાબીએ ઝાડા આવતા હોય, અને વારંવાર નખળાઈ માલમ પડે અને જીવ પ્રેરે ત્યારે અપાય છે.

મર્ક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે અગન અને કંઈ ભોડાતું હોય એવા દુખાવા સાથે કલેજન ભરેલું અને સુજેલું હોય, જમણી બાજુ ઉપર સુવાથી દરદ થતું હોય, શરીર હીલવ્યાથી વધારે દરદ વ્યથિત હોય, ખભામાં દુખતું હોય, ભુખ જતી રહેલી હોય, ઘણી તરસ લાગતી હોય કમળો થયો હોય, શરીર ધ્રુજતું હોય, અને પછી પરસેવો થાય પણ આરામ માલમ ન પડે ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) ન્યારે કલેજનમાં ભોડાતું અને તીજી દરદ થતું હોય, સ્પર્શથી, ખાંસવાથી, અને દમ લેવાથી દરદ થતું હોય, હરફરથી ઘણુંજ દરદ થતું હોય, દમ જલદીથી ચાલતો હોય, મોઢાનો સ્વાદ કડવો હોય, જીભ ઉપર પીળો યરો બાઝ્યો હોય, ઝાડાની કબજીઆત હોય અને ઘણું માથું દુખતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

કમરનો દુખાવો (LUMBAGO)

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) ન્યારે હૃદયથી વધારે દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

રસટોક્સ (Rhus Tox) જ્યારે હરફર કરતાં શરૂઆતમાં દુખાવો થાય અને પછીથી ઠીક માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

નક્ષ વોમીકા અને પલસેટીલા (Nux Vomica and Pulsatilla) આ દવાઓ પણ આ દરદમાં વપરાય છે.

રજસ્વલા (અડકાવ, દસ્તાન, રૂતુ અને દુર બેસવું.)

MENSTRUATION

(૧) પુષ્કળ અડકાવ અથવા દસ્તાન જાય તે

(MENORRHAGIA OR PROFUSE MENSES)

ક્રોકસ (Crocus) જ્યારે કાળું લોહી પડતું હોય, માટી જેવો પીળો ચેહેરો થયો હોય અને નખળાઈ ને હાંફણુ માલમ પડતી હોય ત્યારે અપાય છે.

પ્લેટીના (Platina) જ્યારે ઘણો અડકાવ આવતો હોય, અડકાવ લાંબા વખત સુધી રહેતો હોય ને પેહલે દીવસે ઘણું લોહી જતું હોય ત્યારે અપાય છે.

સેબીના (Sabina) જ્યારે ચળકતું લાલ લોહી પડતું હોય, કમરથી ટુટીસુધી બેચાણ થતી હોય, નખળાઈ માલમ પડતી હોય, અને અડકાવ જલદી પુષ્કળ આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

સીકાલી (Secale) જ્યારે દુખાવા વગર કાળું લોહી પડતું હોય અને જરીક હરફરથી વધારે લોહી જતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ઇપેકેક (Ipecac) જ્યારે ચાલુ બકારી સાથે ઘણું લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેલ્કેરીઆ કાર્બ (Calcarea Carb) જ્યારે વધારે અડકાવ ઘણો જલદી આવતો હોય, ઘણો વખત રહેતો હોય, માથું દુખતું હોય, દરદી નખળા બાંધાતું હોય, અને પુરતો ખોરાક ન મળવાથી તે દરદ થયું હોય ત્યારે વપરાય છે.

નક્ષ વોમીકા (Nux Vomica) જ્યારે વધારે અડકાવ ઘણા ટુક વખતમાં આવતો હોય, એક કે બે દીવસ રહીને પછી બંધ પડતો હોય, અને બેસી રહેવાની ટેવથી તે દરદ થયું હોય ત્યારે વપરાય છે.

૨ દુખાવા સાથે આવતો અડકાવ, દસ્તાન (DYSMENORRHOEA OR PAINFUL MENSTRUATION)

એક્ટીઆ રેસીમોસા (Actæa Racemosa) જ્યારે કમરમાં, જાંગના નીચેના ભાગોમાં, પગના સાંધાઓમાં ઘણો દુખાવો થતો હોય, હીસ્ટીરીઆની નીશાની માલમ પડતી હોય, અને ગર્ભસ્થાનમાં અગન ઉઠતી હોય ત્યારે અપાય છે.

કોલોફાઇલમ (Caulophyllum) જ્યારે ઘણો દુખાવો થતો હોય અને થોડો અડકાવ આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) જ્યારે કાળા રંગનું લોહી જતું હોય, તેમાં ગાભા જેવું બંધાયેલું લોહી આવતું હોય, તે સાથે પીલી નાખે તેવું દરદ થતું હોય, વારંવાર પેસાળ થતો હોય અને ગર્ભસ્થાનમાં ઘણું દુખતું હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે દસ્તાન થોડું આવતું હોય અથવા મોડેથી આવતું હોય તે વખતે એટલું બધું દરદ થાય કે દરદીની આંખોમાંથી આંસુ નીકળે, અને યુમે પાડવાની સાથે પછાડા ખાય, અને ઘણી ઠંડી લાગે ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) જ્યારે અડકાવ ઘણા થોડા વખતમાં વધારે આવતો હોય, રાતું ચલકતું લોહી જતું હોય, જન્મ આપનારી ઇન્દ્રીનાં ઘણા નીચલા ભાગમાં એટલું બધું દબાણ થાય કે પેશાબની અંદરની ચીજો જાણે હમણાં બહાર નીકળી પડશે એવું લાગતું હોય ત્યારે અપાય છે.

ગેલસેમીયમ (Gelsamium) આ દવા જેવું દરદ થાય કે તરતજ આપવાથી ઘણાજ ફાયદો કરે છે. આ દવાની સેંકડે દસ ભાગવાળી જાતના પેહલા નંબરમાંથી પાંચ અથવા દસ ટીપાં વારંવાર આપવાં.

૩ એમેનોરીઆ દસ્તાન આવવામાં હીલ (AMENORRHOEA)

પલસેટીલા (Pulsatilla) જ્યારે દસ્તાનમાં હીલ થતી હોય, પહેલું દસ્તાન હોય, દસ્તાન મોડેથી આવતું હોય, દસ્તાન થોડું આવતું હોય અને થોડું રહેતું હોય, દસ્તાન કોઈ વખતે આવતું હોય અને કોઈ વખતે બંધ રહેતું હોય, દસ્તાન દીવસે ચાલતી વખતે જાણે કાળા રંગનું આવતું હોય ત્યારે અપાય છે.

સેપીઆ (Sepia) ન્યારે દસ્તાન મોરેથી આવતું હોય, ચેહેરો ઉતરી ગયલો હોય, દરદી નખળા ખાંધાનું હોય, ધાત જતી હોય, અને મસાના દરદ જેવું જણાતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કોનીઅમ (Conium) ન્યારે યાન (સ્તન) મોટાં થયાં હોય અને દરેક મહીને (દસ્તાનની વખતે) દુખતાં હોય ત્યારે અપાય છે. આ દરદમાં ગ્રેફાઈટીસ, કેલ્કેરીઆ કાર્બ, સલ્ફર અને કલકામારા, (Graphites, Calcareo Carb, Sulphur and Dulcamara) પણ વપાય છે.

ગર્ભસ્થાનમાંથી લોહી પડવું (METRORRHOEGIA OR BLEEDING FROM THE UTERUS)

ઇપીકેક (Ipecac) ન્યારે જણ્યા પછી અથવા ગર્ભપાત (અધુરે મહીને ગર્ભ પડ્યા) પછી લાલ રંગનું ચલકતું લોહી નીકળતું ચાલુ રહે અને દરદીનો ચહેરો શીકો ને ટાઢો હોય ત્યારે અપાય છે.

સેબીના (Sabina) ન્યારે ઘણું લોહી જતું હોય, દરદ થતું હોય, લોહી પાતળું કે જડું જતું હોય, કમરથી તે ડુંડીસુધી ખેંચાણ થતું હોય, અને ગર્ભપાત અથવા સુવાવડ પછી લોહી જતું હોય ત્યારે અપાય છે.

સીકાલી (Socale) ન્યારે નખળા ખાંધાના દરદી હોય, જન્મ આપતાં ઘૂણો વખત લાગતો હોય, દુખ્યા વીના કાળું લોહી જતું હોય, પુષ્કળ થાક ચઢતો હોય, ખેસુદ્ધી થતી હોય, છાતીપર ધબકારા ઉતાવળે થતા હોય અને ચામડી ઠંડી હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે ઉઘાણમાં દબાણ થઈને ચલકતું ગરમ લોહી ઘણું જતું હોય ત્યારે અપાય છે.

આરનીકા (Arnica) ન્યારે પડી જવાથી લોહી જતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દરદમાં ક્રોકસ, કારબોવેજ છત્યાદી (Crocus, Carbo Vege, &c.) પણ વપરાય છે.

સુઅના-રેનો જથો (ડો) ઘણી વાર છુપા માર્ગમાં મુકવો જરૂરનો છે. અને તે જરૂર પડે તેટલો વખત રાખી પછી કાઢી નાખવો જોઈએ.

ગર્ભવંત હાલતમાં સવારમાં થતી ખીમારી (MORNING SICKNESS)

આ દરદમાં નક્ષ વોમીકા, ઇપીકેક અને લાઇકોપોડીઅમ (Nux Vomica, Ipecac and Lycopodium) વપરાય છે.

ગાલપચોરીઆં (ગલસુણાં) MUMPS

આ દરદમાં ગળાની બાજુએ સોજો ચઢે છે. આ દરદ ગાલની નીચે એક બાજુએ અથવા બેઉ બાજુએ થાય છે. થોડો તાવ આવે છે, દરદ વાળા ભાગ ઉપર દુઃખ થાય છે, સોજો ચઢે છે તેથી ગળે કંઈ ઉતરી શકતું નથી, મોં ઉઘાડી શકતું નથી. આ દરદ છોકરાંઓને વધારે થાય છે અને એ ઉડતું છે. એક બચ્ચાંથી બીજા બચ્ચાંને આ દરદ થાય છે.

એકોનાઇટ નેપ (Aconite Nap) ન્યારે તાવ આવતો હોય, ચામડી ગરમ અને સુષ્ક હોય અને જીભપર છારી (થર) બાંધાયેલી હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે ચેહેરો અને આંખો લાલ થઈ હોય, મુખાવે ફરીને જમણી બાજુ ઉપર સોજો ચઢ્યો હોય ને તે ચળકતો હોય તથા લીલાશપર હોય, માથામાં ભોકા મારતું ઘણું દરદ થતું હોય, ઉંઘવાનું મન થાય પણ ઉંઘ ન આવે ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે જડામાં ચડી ગયાં હોય, તે સાથે કંઠણ સોજો હોય, મુશકેલીથી ગળે કંઈ ઉતરતું હોય, ઘણી થુંક આવતી હોય, મોઢું વાસ મારતું હોય, અને રાત્રીએ વધારે દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે. આ દરદમાં રસટ્રોક્સ અને પલસેટીલા (Rhus Tox and Pulsatilla) પણ વપરાય છે.

સુચના તે ભાગ ઉપર ૩ બાંધવું અને દરદીને દુધ અને કાંજનો દહલદો ખોરાક આપવો.

બકારી. મોળ અથવા સુગ (NAUSEA)

ઇપીકેક અને નક્સોમીકા (Ipecac and Nux Vomica) ન્યારે ઉલટી થાય એવું લાગતું હોય પણ ઉલટી ન થાય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલબ, નક્સોમીકા અને પલસેટીલા (Bryonia Alb, Nux Vomica and Pulsatilla)—ન્યારે ખાધા પછી બકારી આવે છે ત્યારે અપાય છે.

કોક્ક્યુલસ અને પેટ્રોલીઅમ (Cocculus and Petroleum) ન્યારે ગાડી ઘોડે બેસવાથી બકારી થાય છે ત્યારે અપાય છે.

ગરદન રહી જવી અથવા અડી જવી (STIFFNESS AT NAPE)

એકોનાઇટ નેપ, બેલેડોના અને બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Aconite Nap, Belladonna and Bryonia Alb) ન્યારે ગરદન અકડી ગઇ હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

એકોનાઇટ નેપ, આરનીકા, બ્રાયોનીઆ એલ્બ અને નક્ષેવો-મીકા (Aconite Nap, Arnica, Bryonia Alb and Nux Vomica) ન્યારે ગરદનમાં ઘસડાવાથી દરદ થતું હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

આરસેનીકમ એલ્બ, કેન્થારીસ, અને કોસ્ટીકમ (Arsenicum Alb, Cantharis and Causticum) ન્યારે ગરદનમાં અગન બળતી હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના, કોલોસીન્થ, અને રસ ટૉક્સ (Belladonna, Colocynt, and Rhus Tox) ન્યારે ગરદનમાં કાપી નાખતું દરદ થતું હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

એકોનાઇટ નેપ અને બેલેડોના (Aconite Nap and Belladonna) ન્યારે ગરદનમાં ભોકાતું દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

એકોનાઇટ નેપ, બ્રાયોનીઆ એલ્બ, કેલ્કેરેઆ કાર્બ, પલસેટીલા, અને રસ ટોક્સ (Aconite Nap, Bryonia Alb, Calcarea Carb, Pulsatilla and Rhus Tox) ન્યારે ગરદનમાં બંદુકની ગોળી લાગી હોય એવું દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

પલસેટીલા, રોડોડેન્ડ્રોન, રસ ટોક્સ અને સલ્ફર (Pulsatilla, Rhododendron, Rhus Tox and Sulphur) ન્યારે ગરદનમાં દરદ આમ તેમ ધરતું માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

લકવો (PARALYSIS)

આરનીકા અને કોસ્ટીકમ (Arnica and Causticum) ન્યારે ડાબી બાજુએ લકવો હોય ત્યારે અપાય છે.

આરનીકા, કોસ્ટીકમ અને રસ ટોક્સ (Arnica, Consticum and Rhus Tox) ન્યારે જમણી બાજુએ લકવો હોય ત્યારે અપાય છે.

જેલસેમીઅમ, ઓપીઅમ અને જીંક (Gelsamium, Opium and Zinc) ન્યારે આંખના પાંપચાંનો લકવો હોય છે ત્યારે વપરાય છે.

બેલેડોના, કોસ્ટીકમ, નક્સ વોમીકા અને ઓપીઅમ (Belladonna, Causticum, Nux Vomica and Opium) ન્યારે ચહેરા ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

બેલેડોના, હાયોસીઆમસ અને પ્લમ્બમ (Belladonna, Hyoseyamus and Plumbum) ન્યારે જીભ ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કોસ્ટીકમ, નક્સ વોમીકા, અને રસ ટોક્સ (Causticum Nux Vomica and Rhus Tox) ન્યારે કમરના ઉપરના કોઇ ભાગ ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કોસ્ટીકમ, કુપ્રમ, રસટોક્સ અને સીલીસીઆ (Causticum Cuprum, Rhus Tox and Silicea) ન્યારે હાથ ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કેલકેરીઆ કાર્બ, સીકાલી, અને સીલીસીઆ (Calcarea Carb, Secali and Silicea) ન્યારે હાથનાં આંગળાં ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કોલચીકમ, જેલસેમીઅમ, નક્સ વોમીકા અને પ્લમ્બમ (Colchicum, Gelsamium, Nux Vomica and Plumbum) ન્યારે કમરના નીચેના કોઇ પણ ભાગ ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે અપાય છે.

આરનીકા અને પ્લમ્બમ (Arnica and Plumbum) ન્યારે પગ ઉપર લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

નક્સ વોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે દારૂ પીવાથી લકવો થયો હોય ત્યારે વપરાય છે.

છાતીનો ધબકારો (PALPITATION)

આ દરદમાં એકોનાઈટ નેપ, કેક્ટસ, કોશીઆ, લેકેસીસ, નક્સવોમીકા અને સ્પાઇજેલીઆ (Aconite Nap, Cactus, Coffea Lachesis, Nux Vomica and Spigelia) વપરાય છે.

૫૫

એકોનાઇ નેપ, કોફીઆ અને નક્સવોમીકા (Aconite Nap, Coffea, and Nux Vomica) જ્યારે મનની નબળાઈને કારણે છાતીમાં ધપકારા થતા હોય ત્યારે અપાય છે.

કેક્ટસ અને સ્પાઇગેલીઆ (Cactus and Spigelia) જ્યારે સંધી વાથી છાતીમાં ધપકારા થતા હોય ત્યારે અપાય છે.

ચાઇના (China) જ્યારે ઘણી ચાહ પીવાથી છાતીમાં ધપકારા થતા હોય ત્યારે વપરાય છે.

ક્ષય, ખઇરોગ (PHthisis.)

આ દરદમાં પ્રવીણ દાકતરની દવા કરવી એ બેહેતર છે.

એ દરદમાં ફેલફેરીઆકાર્બ, કાર્બો વેજ, હેપર સલ્ફર, લાયકોપોડી-અમ, કૅલ્સરસ, સેન્ગીનેરીઆ, સ્પોન્ગીઆ, સ્ટેનમ, અને સલ્ફર (Calcarea Carb, Carbo Vege, Hepar Sulphur, Lycopodium, Phosphorus, Sanguinaria, Spongia, Stanum and Sulphur) વપરાય છે.

ફેફસાંમાં ખગાડ (PNEUMONIA)

આ દરદની સાધારણ નીશાનીઓ (ચીન્હ) નીચે પ્રમાણે છે ; ખ-કારી થાય છે, તરશ લાગે છે, ભુખ નથી લાગતી, ઘણો થાક ચઢે છે, માથું દુખે છે, બલગમ (ગળા)ની સાથે ખાંશી થાય છે, દમ લેતાં વારંવાર દરદ થાય છે, છાતીની બાજુએ દુખાવો થાય છે. નાડી ૧૪૦ થી ૧૫૦ સુધી ચાલે છે, તાવની ગરમી ૧૦૫ સુધી હોય છે, ચામડી સુકી હોય છે, તે ઉપર અગન બળે છે અને કોઇ વખતે સનેપાત થાય છે, આ રોગ ઘણો બચકર છે. માટે અનુભવી દાકતરની સલાહ લેવી એ ઠીક છે.

આ રોગમાં એકોનાઇટ નેપ, એંટી ટાર્ટ, બ્રાયોનીઆ એલ્બ, કૅલ્સરસ, સલ્ફર અને વીરેટ્રમ વીરીડી (Aconite Nap, Anti Tart, Bryonia Alb, Phosphorus, Sulphur and Veratrum Veridi) વપરાય છે.

એકોનાઇટ નેપ (Aconite Nap) જ્યારે તાવ આવતો હોય અને ઠંડી લાગતી હોય ત્યારે અપાય છે. આ દવા શરૂઆતમાં અપાય છે. પછીથી અપાતી નથી.

વીરેટ્રમ વીરીડી (Veratrum Veridi) ન્યારે આ રોગની શરૂઆત હોય, નાડી ભરેલી, કઠણ અને ધબકારા સાથે ચાલતી હોય, ચીકણો ગલકો (બલગમ) પડતો હોય, છાતીમાં ધણું દબાણ થતું હોય અને સનેપાત થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

બ્રાયોનીઆ એલ્બ (Bryonia Alb) ન્યારે સાધારણ તાવ હોય, છાતીમાં ધણું કપાતું દરદ થતું હોય, થોડા બલગમ (ગળકા) સાથે દુઃખ આવતી ખાંશી થતી હોય, જીભ ઉપર સફેદ છારી હોય, ઝાડાની કમજોરિયાત રહેતી હોય અને કલેબુ થોડું મોટું થયું હોય ત્યારે વપરાય છે.

ફોસ્ફોરસ (Phosphorus) ન્યારે દરદ ધણું થતું ન હોય, છાતી ઉપર ધણું દબાણ અને ભાર માલમ પડતો હોય, સ્વાસ (દમ) મુશ્કેલીથી લેવાતો હોય અને લોહી અથવા પરવાળા બલગમ (ગળકા) જેમાં પડે એવી ખાંશી થઈ હોય ત્યારે વપરાય છે. આ દવા એ રોગથી પીડાતા ધણા દરદીને વાટે વપરાય છે.

એન્ટીમની ટાર્ટ (Anti Tart) ન્યારે ઘણી એએની માલમ પડતી હોય, ઠંડો પુષ્કલ પરસેવો થતો હોય, એહેરો શીઠા હોય, દમલેતાં ઘણી મુસીબત થતી હોય અને નરમ ખડખડાટ કરતી ખાંશી થતી હોય પણ બલગમ (ગળકા) વીગેરે કંઈ પડતું ન હોય ત્યારે વપરાય છે.

ઉન્નગરો અથવા ઊંધનું જતું રહેવું (SLEEPLESSNESS)

આ દરદમાં બેલેડોના, કોફીઆ, હાયોસીઆમસ, ઓપીઅમ અને રસ ટોક્ષ (Belladonna, Hyoscyamus, Coffea, Opium and Rhus Tox) વપરાય છે.

આરસેનિકમ એલ્બ, ઓરમમેટ, કોફીઆ અને નક્સ વોમીકા (Arsenicum Alb, Aurum Met, Coffea and Nux Vomica) ન્યારે મધ્ય રાત્રી પછી ઊંધ ન આવતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

બેલેડોના, કોસ્ટીકમ, કેમોમીલા, સીના, ઇગનેશીઆ અને નક્સ વોમીકા (Belladonna, Causticum, Chamomilla, Cina, Ignatia and Nux Vomica) ન્યારે ઊંધમાં ચોંકી ઊઠતું હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના, નક્સ વોમીકા, પલસેટીલા, અને સલ્ફર (Belladonna, Nux Vomica, Pulsatilla and Sulphur) ન્યારે ઉંધમાં વાત (લવારો અથવા બકારો) થતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

• ઓપીઅમ અને સ્ટ્રેમોનીઅમ (Opium and Stramonium) ન્યારે દરદી ઉઘમાં ધોરતું હોય ત્યારે અપાય છે.

એકોનાઇટ નેપ, નેટ્રમ મ્યુરીએટીકમ, ઓપીઅમ અને ટાર્ટર-ઇમેટીક (Aconite Nap, Natrum Muriaticum, Opium and Tartar Emetic) ન્યારે ઉઘરાટાપણુ (ઘણી ઉઘ આવતી) જણાય ત્યારે અપાય છે.

હોજરી (પેટ) નો ખગાડ

બ્રાયોનીઆ એલ્બ, કાર્બોવેજ, નાઇટ્રીક એસીડ, નક્સ વોમીકા અને સલ્ફર (Bryonia Alb, Carbo Vege, Nitric Acid, Nux Vomica and Sulphur) ન્યારે હોજરીમાં ખટાસ (Acidity) થઇ હોય ત્યારે અપાય છે.

આરસેનીકમ એલ્બ, કેનથારીસ, ફોસ્ફરસ અને ટેરીબીનથીના (Arsenicum Alb, Cantharis, Phosphorus and Teribinthina) ન્યારે હોજરીમાં અગન (Burning) બળતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

કાર્બોવેજ, કોક્ક્યુલસ, કુપ્રમ, નક્સ વોમીકા અને ફોસ્ફરસ (Carbo Vege, Coccus, Cuprum, Nux Vomica and Phosphorus) ન્યારે હોજરીમાં આંકડી (Cramps) આવે ત્યારે અપાય છે.

કેમોમીલા અને ઈપીકેક (Chamomilla and Ipecac) ન્યારે હોજરી ખાલી (Emptiness) માલમ પડે ત્યારે અપાય છે.

ચાઇના, લાયકોપોડીઅમ અને નક્સ વોમીકા (China, Lycopodium and Nux Vomica) ન્યારે હોજરી ભરેલી (Fullness) માલમ પડે ત્યારે વપરાય છે.

દાંતનો દુખાવો (TOOTHACHE)

• આરનીકા (Arnica) ન્યારે દાંત પડાવ્યા પછી દુખાવો થતો હોય, ગાલ લાલ સુજેલો અને કઠણ હોય, અને પારામાં (અવાળાં) ગોઠા મારતું દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે દાંતમાં, ચહેરામાં અને કાનમાં જાણે ખેંચી કાઢતું અને ફાટફાટ થતું દરદ માલમ પડતું હોય, ગાલ

ઉપર સોળે ચઢ્યો હોય, એકાએક દરદ થતું હોય અને એકાએક *દરદ જતું રહેતું હોય, અને સુતા પછી અથવા ઠંડી હવામાં કે પાણીમાં રહેવાથી વધારે દરદ થાય ત્યારે વપરાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) જ્યારે ઘટકા મારતું દરદ થતું હોય, ખસુસ કરીને રાત્રીએ ઘણું દરદ થતું હોય, ગાલ લાલ હોય તે ઉપર સોળે ચઢ્યો હોય, અને ઠંડી હવામાં અને રાત્રીએ વધારે દરદ થતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

કોફીઆ (Coffee) જ્યારે પુષ્કળ દરદ થતું હોય, દુખથી દરદી યાદી જવા જેવો થતો હોય અને ઘણા ઠંડા પાણીથી દરદ નરમ પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) જ્યારે એકજ વખતે ઘણા દાંતે ઉપર શીડી નાખતું દરદ થતું હોય, ઘણું કરીને સડેલા દાંતમાં દરદ થતું હોય, તે દરદ કાન સુધી ફેલાતું હોય, રાત્રીએ વધારે દરદ થતું હોય, તેમજ ઠંડીથી, ભીનાસવાળી હવાથી, કંઈ પણ ગરમ અથવા ઠંડી વસ્તુ ખાધાથી વધારે દરદ થતું હોય, દાંત ઢીલા થઈ ગયેલા હોય, સોળે ચઢ્યો હોય અને મોંઢામાંથી ઘણી થુક પડતી હોય ત્યારે અપાય છે.

સ્ટેફીસિગ્રીઆ (Staphisagria) જ્યારે દાંત સડી ગયેલા હોય, દાંતના પારા (અવાળાં) શીકા, ઘોળા, ચાંદાં પડેલાં હોય અને તેનાં દરદ થતું હોય, ફાટફાટ થતું દરદ થતું હોય, કાનમાં ગટકા મારતું દરદ થતું હોય, સવારમાં અને કોઈ ઠંડી વસ્તુ ખીધાથી વધારે દરદ થતું હોય ત્યારે અપાય છે.

પીસાખની અડચણ (URINARY DIFFICULTIES)

એપીસ (Apis) જ્યારે કમરમાં દુખાવો થતો હોય, તેમજ કમર દાખ્યાથી અને વાંકુ વળવાથી દરદ થતું હોય, પીસાખની વારંવાર હાજત થતી હોય પણ માત્ર ઘેરા રંગનાં ટીપાં પડતાં હોય અને આંખનાં ટોંપ-ચાં સુજેલાં હોય ત્યારે અપાય છે.

આરનીકા (Arnica) જ્યારે ટોચ લાઆથી પીસાખની અડચણ થઈ હોય ત્યારે અપાય છે.

બેલેડોના (Belladonna) ન્યારે એવું લાગતું હોય કે કમર ભાગી જશે, પીશાળ આવતો ન હોય, પીશાળ ટીપે ટીપે આવતો હોય, પીશાળ ખમી સકાય નહી, પથારી પીશાળથી ભીંજતી હોય, બેચેની થતી હોય અને ઉઘમાં દરદી ચમકતું હોય ત્યારે અપાય છે.

કેનથારીસ (Cantharis) ન્યારે બને.ગુરદા (સુત્રપીડ) માં અગન બળતી હોય અને કપાઈ જતું દરદ થતું હોય, પીશાળ ધણુ દરદ સાથે ટીપે ટીપે આવતો હોય, પીશાળ કરવાની ચાલું હાજત થતી હોય પણ થોડાં ટીપાં પડતાં હોય, અને કોઈ વખતે પીશાળ લોહી સાથે મળેલો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

લાઈકોપોડીઅમ (Lycopodium) ન્યારે કમરમાં ધણુ દુ-ખાવો થતો હોય, તે દુખાવો પીશાળ કરવાથી મટતો હોય, પીશાળ કરવાની હાજત થાય પણ લાંબા વખત સુધી ખોટી રહેતું પડતું હોય, પીશાળ થોડો ઘેરા લાલ રંગનો આવતો હોય, પીશાળમાં રેતી જેવાં રજ કણુ જતાં હોય, રાત્રીએ પીશાળ વધારે તથા વારંવાર થતો હોય અને દીવસે ક્વચીતજ થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

મરક્યુરીઅસ (Mercurius) ન્યારે પીશાળ થોડો અને ટીપે ટીપે જતો હોય, અને વાસ મારતો હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્સ વોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે પીશાળ કરતી વખતે દરદ થતું હોય, પીશાળ ટીપે ટીપે જતો હોય, પીશાળ કરતી વખતે અગન બળતી હોય અને ફાટ ફાટ કરતું દરદ થતું હોય અને ઇટના રંગ જેવા રજકણુ સાથે લાલ રંગનો પીશાળ થતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ફોસ્ફોરીક આસીડ (Phosphoric Acid) ન્યારે પીશાળની હાજત વારંવાર થતી હોય, દરેક વખતે પીશાળ ધણુ થતો હોય અને પીશાળ દુધ કે મલાઈ જેવો આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ટેરેબીનથીના (Terebinthina) ન્યારે ધણી અગન સાથે કાળો અથવા લોહીવાળો પીશાળ રાત્રીએ વારંવાર આવતો હોય ત્યારે અપાય છે.

ઉલટી (VOMITING)

આરસેનીકમ એલ્બ (Arsenicum Alb) ન્યારે કંઈ પણ ખાધા અથવા પીધા પછી તરતજ ઉલટી થતી હોય, ઉલટીનો સ્વાદ

કડવો હોય, ઉલટી લીલા, ખીળા અથવા કાળા રંગની થતી હોય, ઘણી બેચેની લાગતી હોય, તરસ લાગતી હોય, થાક લાગતો હોય, અને હોઝરીમાં દુખાવો થતો હોય ત્યારે વપરાય છે.

કેમોમીલા (Chamomilla) ન્યારે વારંવાર ઉલટી કરવાની લાઝત થતી હોય, ઉલટી સાથે ખાધેલું નીકળતું હોય, ઉલટીનો સ્વાદ ખાટો અથવા કડવો હોય, અને પેટમાં દુખાવા સાથે કડવી ઉલટી થતી હોય ત્યારે વપરાય છે. આ દવા નાનાં બચાંને ઘણીજ માત્રક આવે છે.

કોક્ક્યુલસ (Cocculus) ન્યારે ગાડી, ઘોડે અને હોડીમાં બેસવાથી, લીંચકા (ઝાલા) ખાવાથી અને કંઈ પણ ઠંડી વસ્તુ પીધાથી ઉલટી અને બકારી થતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

ઇપીકેક (Ipecac) ન્યારે હમેશાં અને ચાલુ બકારી થતી હોય, ઉલટી મોટા જથ્થામાં થતી હોય, તેમાં જલ (એક જાતનો ચીકણો પદાર્થ), ખોરાક, પીત, ખાટો પ્રવાહી કે લોહી પડતું હોય ત્યારે અપાય છે.

નક્સ વોમીકા (Nux Vomica) ન્યારે પરોઢીએ બેસતી થતી હોય, ખાધા પછી થતી હોય, તેમાં ખાધેલું અને કાળો પાદાર્થ પડતો હોય, બેચેનીનો સ્વાદ કડવો હોય, અને પેટમાં દુખતું હોય ત્યારે વપરાય છે.

પલસેટીલા (Pulsatilla) ન્યારે પેટ બપોર (હોઝરીમાં) સરદી લાગ્યાથી બેચેની થતી હોય, દસ્તાન (અડકાવ) બંધ રહ્યાથી ઉલટી થતી હોય, બેચેનીમાં પીત પડતું હોય, તેનો રંગ લીલો હોય અને તેનો સ્વાદ ખાટો હોય, તેમજ બેચેની જળ જળાદી, ચરખી, મીઠાઈ અને બરફ વીગેરે ખાવાથી થઈ હોય ત્યારે અપાય છે.

ટાર્ટર ઇમેટીક (Tartar Emetic) ન્યારે ચાલુ બેચેની, બકારી અને ઝાડા થતા હોય, બેચેની કરતાં એટલું બધું જોર કરતું પડતું હોય કે કપાળે પરસેવો થાય, બેચેનીનો રંગ લીલો હોય, પાણીના ઓડકાર આવતા હોય, અને બેચેની થયા પછી ઘણો થાક લાગતો હોય ત્યારે અપાય છે.

વીરેટ્રમ એલ્બ (Veratrum Alb) ન્યારે ચાલુ બકારી સાથે જોરથી બેચેની થતી હોય, બેચેનીમાં ખોરાક, કાળું પીત, અને ઘેહી પડતું હોય તથા જરીક પણ હર શરતે અથવા તો કંઈ પણ પદાર્થ પેટમાં લેવાથી બેચેની થતી હોય ત્યારે વપરાય છે.

કરમ (કીડા) (WORMS)

કરમની ત્રણ જાત હોય છે. લાંબા, ગોળ અને ચપટા.

ફીલીક્સમેસ, પોમ ગ્રેનેટરૂટ વીગેરે (Felix Mas, Pomegranate Root, &c.) આ દવા લાંબા કરમને માટે વપરાય છે.

ગોળ કરમ આ દરદમાં નાકની અંદર કીર (ખરજ) થાય છે. આંખની આસપાસ કાળો ડાઘ માલમ પડે છે, થોડો તાવ આવે છે, સ્વભાવ બગડી જાય છે, થોડી બેઝરસ (ખાંશી) થાય છે, છલ બપર થરો બંધાય છે, મોઢું વાસ મારે છે, બેચેની થાય છે, દરદી બાંધમાં રહે છે, ઉલટી અને બકારી થાય છે, વડીમાં ભુખ લાગે છે ને વડીમાં ભુખ જતી રહે છે, નાક અને સફરા (ઝાડનો માર્ગ) માં કીર (ખરજ) થાય છે, અને કોઈ વખતે તાણુ (ખેંચ) થઈ આવે છે.

આ દરદમાં સેંકડે દસ ભાગવાળી જાતના સેન્ટોનાઈન (Santonine) ના પહેલા અથવા બીજા નંબરમાંથી બે અથવા ત્રણ ગ્રેન દરેક ત્રણ ત્રણકલાકો આપવું તેમજ આ દરદમાં સીના (Cina) પણ તેવીજ રીતે વપરાય છે. અને કોઈ કોઈ વખતે મરક્યુરીઅસ કોરો-સાઇવસ, એંટી કુટ અને રેનમ (Mercurius Coro, Anti crud and Stanum) પણ વપરાય છે.

ચપટાકરમ. આ દરદમાં સફરા (ઝાડનો માર્ગ) ની આસપાસ ઘણી કીર (ખરજ) લાગે છે, મુખ્ય કરીને સાંજે વધારે લાગે છે, ભુખ મરી જાય છે અથવા તો ઘણી લાગે છે, નાક ટુપ્યા (કીર લાગવી) કરે છે, મોઢું વાસ મારે છે, ઝાડાકરતી વખતે પુષ્કળ કાસવું (કરાંજવું) પડે છે, બાંધ આવતી નથી અને બેચેની થાય છે.

ટ્યુક્રીઅમ (Teucrium) આ દવા મુખ્ય કરીને આ રોગ બપર સારી અસર કરે છે.

એલ્યુમીના અને સીપા (Alumina and Cepa) આ દવા ચોપડવાના તેમજ પીવાના કામમાં આવે છે.

હોમીઓપાથીક દવા વાપરતી વખતે અગત્યની સુચના.

હોમીઓપાથીક દવા યમગટે નહીં એવી રીતે કેમ રાખવી તે વીશે ખુલાસો. દવાની સીસી અથવા પેટી અંધારી, સુકી, સફાઈદાર અને ઠંડી જગ્યામાં, કે જ્યાં કોઈ પણ જાતની સારી કે ખરાબ વાસ ન આવતી હોય ત્યાં રાખવી જોઈએ.

દવા આપતી વખતે વાપરેલો પ્યાલો કે ચમચો અથવા જેવડે દવા આપી હોય, તે ચીજ બીજી વખતે દવા આપવા માટે વાપરવામાં આવે તે અગાઉ તદન સાફ કરવી જોઈએ.

હોમીઓપાથીક દવા ખાતી વખતે બનતા સુધી કોઈ પણ જાતનો દારૂ, મસાલાનો ખોરાક અથવા ખાટું કે તીખું કંઈ ખાવું નહીં જોઈએ. તેમજ ચાહુ, કાફી પણ પીવી નહીં જોઈએ. આ સુચના ધ્યાનમાં લેવી જરૂરની છે. નહીં તો દવા જરૂરી પ્રાયદો કરતી નથી.

હોમીઓપાથીક સાધારણ દવાઓ.

(જે દવાઓ હમેશાં સાધારણ રીતે વપરાય છે તે) અને તેના ઉપયોગ .

1. Aconite Nap (એકોનાઇટ નેપ) આ દવા તાવમાં, શર-
દીમાં, સાધારણ ખાંશીમાં, કુકડીઆ ખાંશી (ખચ્ચાંના ગળામાં ઘણા દુખાવા
સાથે સાદ બેશી ખાંશી થાય તે)માં, તાવ સાથેની ખાંશીમાં, સંધીવામાં,
ઝોરી (ગોવર)માં, ન્યુમોનીઆ (ફેફસાંનું દરદ)માં ને પેરીટોનાઈટીસ
વીગેરે દરદોમાં વપરાય છે.

2. Antimony Crud (એન્ટીમની ક્રુડ) આ દવા અજીર-
ણમાં, ખાંશીમાં, ખીલમાં, આંટણમાં, અને અજીરણથી થતા તાવ વીગેરે
દરદોમાં વપરાય છે.

3. Antimony Tart (એન્ટીમની ટાર્ટ) આ દવા ખાંશીમાં,
ન્યુમોનીઆ (ફેફસાંનું દરદ)માં, ઉઠાંટીઆમાં, કુકડીઆ ખાંશીમાં,
શીતળામાં, ઝોરીમાં અને અજીરણથી થએલા ઝાડા વીગેરે દરદોમાં
વપરાય છે.

4. Arnica (આરનીકા) આ દવા ઝખમ લાગવાથી, ઘસારો
લાગવાથી અને કચર થવાથી જે વેદનાઓ થઇ હોય તેમાં, લોહી ના કો
ગળા થતા હોય તેમાં અને તનના થાક વીગેરે રોગોમાં વપરાય છે.

5. Arsenicum Alb (આસેનીકમ એઝ્ય) આ દવા સાદા
તાવમાં (આંતરીઓ તાવ), ટાઇફોઇડમાં, આંખ દુખવા આવી હોય
તેમાં, સલેખમ (શરદી)માં, યુલીઆ (જે દરદમાં મોઢામાં, જીભ ઉપર
અને આસપાસ ઘણી ફાલીઓ થઇ ચાંદાં પડ્યા હોય તે)માં, ઝાડાના
દરદમાં, મરડમાં, અજીરણમાં, ચમડીના રોગમાં, તંતુઓના દુખાવામાં,
કોરીઆ (એક જાતની આંચકીનું દરદ)માં, દમ અથવા હાણમાં,
ફેફરા (વાઇનું દરદ)માં, અને લકવા વિગેરે રોગમાં વપરાય છે.

6. Belladonna (બેલેડોના) આ દવા માથાના દુખાવામાં,
ગળાના સોજમાં, દાંતના દુખાવામાં, રાતા તાવમાં, ઝોરીમાં, ખાંશીમાં,
ગરબડમાં, રક્તવા (જે દરદમાં મુખ્યત્વે કરીને મોં લાલ થઇ આવેછે
ને પછી ધીમે ધીમે આખા શરીરમાં ફેલાયછે તે) માં, ઉઠાંટીઆમાં,
આંખના સોજમાં, ગાલ પઝોરીઆમાં, લકવામાં, આંચકીમાં, ફેફરામાં,

સનેપાતમાં, ઘેલાપણુમાં, મેનીન્જાયટીસમાં અને શરીરના જુદાજુદા ભાગના સોજા વીગેરે રોગમાં વપરાય છે.

7. Bryonia Alb (બ્રાયોનીઆ એલ્બ) આ દવા સંધીવાથી થતા માથાના દુખાવામાં, ન્યુમેનીઆમાં, પ્લુરીસી (એકમતનો રોગ જેમાં ફેફસાંનો અગારો થાય છે.) માં, ખાંસીમાં, ગેસ્ટ્રાલજ્યામાં, અજરણુમાં, ઝાડાની કષ્ટજ્વરમાં, ઓરી અને સુકીખાંસી વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

8. Calcareo carb (કેલ્કેરીઆ કાર્બ) આ દવા જન્મથી થયેલી નબળાઈમાં, ગાંઠોના સોજામાં, હાડકાં (હડતી) દરદમાં, ભગંદરમાં, ફેફરામાં, કોરીઆમાં, દાંત પુટતાં અડચણ થતી હોય તેમાં, ઝાડાના દરદમાં અને ઘણા પરોષો થતો હોય તે વીગેરેમાં વપરાય છે. આ દવા મુખ્યકરી ને સ્કોફ્યુવસ (નબળાઈવાળાં) દરદીને સારી અસર કરે છે.

9. Carbo Vege (કાર્બો વેજ) આ દવા પવન છુટવાની સાથે પેટ ચઢતું હોય તેમાં, હૈન્ટરોની ખટાસમાં, આંતરદાહ (દીવનીઅગન) માં, અજરણુમાં, ઝાડામાં, દુર્ગતા હરશમાં, તાવ સાથેની ખાંસીમાં, દમ અથવા હોશમાં, ક્ષયરોગમાં, સાદા તાવમાં, ટાઇફોઇડમાં, ગંધ મારતાં ચાકમાં, ગાંઠોના દરદમાં અને ક્લોરોસીસ (ચીન સીકનેસ-આ દરદ સ્ત્રીઓમાં, અટકાવ બંધ રહેવાથી થાય છે અને તેમાં ચાક, માટી છંટ ખાવાનું મન કરે છે) વીગેરે દરદોમાં વપરાય છે.

10. Chamomilla (કેમોમીલા) આ દવા બચ્ચાંના ઝાડાના રોગમાં, દાંત પુટતી વખતે થતી અડચણમાં, તાણ (આંચકી) માં, માથાના દુખાવામાં, કાનના દુખાવામાં, ચેહેરાના તંતુઓના દુખાવામાં, પેદાની ચુકમાં, અને અજરણુ વીગેરેમાં વપરાય છે.

11. China (ચાઇના) આ દવા નબળાઈમાં, આંતરે આવતા તાવમાં, વગર દુષ્પતા ઝાડામાં, અને ભુખ જતી રહી હોય તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

12. Cina (સીના) આ દવા લાંબા કરમમાં, બીહાનામાં પેસાબ થતો હોય તેમાં, કરમના બેરથી આંચકી (તાણ) આવતી હોય તેમાં અને બચ્ચાંના પેદાના પુલવા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

13. Coffea (કોફીઆ) આ દવા ઉઘ નહી આવતી હોય તેમાં, બચ્ચાંને ઉઘ ન આવતી હોય તેમાં, અને ચીરડાઉ સ્થંભાવ વીગેરે દરદમાં અપાય છે.

14. *Colocynthis* (કોલોસીંથિસ) આ દવા પેઢાની ચુંકમાં, ઝાડામાં, મરડામાં, ચહેરાના તંતુઓના દુખાવા (ખેડ બાબુનો માથાનો દુખાવો) માં, અને જાંગના મૌસના લોચાના દુખાવા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

15. *Drosera* (ડ્રોસેરા) આ દવા ઉઠાંટીઆમાં, ઉપરાઉપરી થતી ખાંશીમાં, સાદ બેસીજન્ય તેમાં, અને ગળાની નળીમાં દરદ થાય તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

16. *Dulcamara* (દલકામારા) આ દવા ખરાબ સરદી લાગવાથી થયેલા દરદમાં, નરમ ખાંશીમાં અને હવામાં ખુલુ રહેવાથી થયેલા ઝાડા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

17. *Hepar Sulphur* (હીપર સલફર) આદવા કુકડીઆ ખાંશીમાં, દમલેતાં અવાજ થતો હોય તેમાં, અવાજ બેસી ગયો હોય તેમાં, નાનાં ગુમડાંમાં, મોટાં ગુમડાંમાં, અજીરણમાં, સેકંડરી સીરીલીસ (ગરમીથી થયેલો રોગ)માં, ગળાની નળીના દરદમાં, આમડી રોગમાં, શરીરના કોઇ પણ ભાગમાં ગડ ગુમડ વીગેરે દરદોથી રસી (૫૩) જતી હોય તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

18. *Ignatia* (ઇગ્નેશીઆ) આ દવા જન્મતવાયુ (ચમક)માં, મનની નબળાઇને લીધે થતા માથાના દુખાવામાં, અને બીક અથવા ધાસ્તીથી થયેલા દરદ વીગેરે રોગમાં વપરાય છે.

19. *Ipecac* (ઇપીકેક) આ દવા બકારીમાં, બિલટીમાં, ઝાડામાં, મરડામાં, છાતીના ખડખડાટ (અવાજ) સાથેની ઘણી ખાંશીમાં, બેટાંટી આમાં અને દમ વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

20. *Kali Bichromicum* (કેલાઈ બાઈક્રોમીકમ) આ દવા સઘળી જાતની સરદીના દરદમાં, નાકના દરદમાં, છાતીના દરદમાં, ઝાડામાં, અજીરણમાં અને ગરમીના ચાંદાં વીગેરે રોગમાં વપરાય છે.

21. *Lycopodium* (લાઇકોપોડીઅમ) આ દવા જુની (ધણા દીવસની) ઝાડાની કબજાઆતમાં, હોજરીની ખટાસમાં, અંતરદાહ (દીલની અગન) માં, પાણીના ઓડકારના દરદમાં, અને પેટમાંથી પવન છુટતો હોય અને ગડગડ થતું હોય તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

22. *Mercurius* (મરક્યુરીઅસ) આ દવા મોંઢાનાં ચાંદાંમાં, વાસ મારતા ધાસમાં, સુજેલા દાંતના પારા (અવાળાં)માં, ગાલપચોરીઆમાં,

મેંદામાંથી ઘણી ચુક નીકળતી હોય તેમાં, ઝાડમાં, મરડામાં, કમળામાં, કાનના દુખાવામાં, દાંતના દુખાવામાં, ગળાના દુખાવામાં અને ગરમીના ઉપદ્રવ (વીસફોટક) વીગેરે રોગમાં વપરાય છે.

28. Nux Vomica (નક્સ વોમીકા) આ દવા અજીરણમાં, ઝાડાની કબજીઆતમાં, કમળામાં, હરસમાં, સંધીવાના દરદમાં, આંચકીમાં, નજલામાં અને લકવા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

24. Opium (ઓપીઅમ) આ દવા ઝાડાની ઘણી કબજીઆતમાં, માથામાં લોહી ચઢી ગયું હોય તેમાં, સનેપાતમાં, સીસું ખાધાથી થયેલી ચુકમાં અને પેસાળ અચકી ગયો હોય તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

25. Phopshorus (ફોસ્ફરસ) આ દવા અવાજ (કંઠ) ખેરી ગયો હોય તેમાં, સુકી ખાંસીમાં, ક્ષય રોગની ખાંસીમાં, નબળાઈમાં અને ફેફસાંના બગાડ (Pneumonia) તે વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

26 Pulsatilla (પલસેટીલા) આ દવા હોજરીમાં ભારે ખેદા-ખાધાથી થયેલા અજીરણમાં, આંજની (આંખની પાપનના ખુણામાં ફાલી થાય તે) માં, કાનના દુખાવામાં, દરદ આપતા અથવા બંધ થઈ ગયેલા સ્ત્રીઓના અટકાવ (દસ્તાન) માં, અને ઝાડા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે. આ દવા સ્ત્રીઓને વધારે માફક આવે છે.

27 Rhus Tox (રસ્ટોક્સ) આ દવા સંધીવાથી દુખતા જાંગના મૈસના લોચાના દરદમાં, કમરના દરદમાં, રતવામાં, દરાજ (બજર-ણ) અને મચકોડ (ચાલવાથી અથવા પડી જવાથી લચક ખાવી તે) વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

28 Silicea (સીલીશીઆ) આ દવા રક્તોદ્યુલસ અલસર (કંઠમાળનાં ચાંદાં) માં, આંગળીએ નીકળતી ખીલી (નખછર)માં, પગે પરસેવો થતો હોય તેમાં, હડકાં (હડી) ના દરદ અને નાસુર છત્યાદી દરદમાં વપરાય છે.

29. Sulphur (સલ્ફર) આ દવા ચામડી રોગમાં, કંઠમાળા અને તેના જેવા દરદમાં, ચાંદાંમાં, ગડગુમડમાં, ઝાડાની કબજીઆતમાં, મસામાં અને જુના સંધીવા વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

30. Veretrum Alb (વીરેટરમ એલ્બ) આ દવા ક્ષેલે રાના ઝાડામાં, ઉલટીમાં, ઝાડામાં, અને આંકડી વીગેરે દરદમાં વપરાય છે.

દવા કેવી રીતે પીવી.

ગોલી એક અથવા બે	}	દરેક બે અથવા ત્રણ
ભુકી એક અથવા બે ઝેન		કલાકે થોડા પાણીમાં
અરક (ટીઅર) એક અથવા બે ઝેન		લેવું.

ADVERTISEMENT.

Genuine *Homœopathic Medicines*, freshly prepared under the supervision of Dr. D. N. Ray, M. D., in various potencies, either *Tinctures*, *Pilules* or *Powders*, with *English* or *Gujarati* labels (for the convenience of *Native* patients we use *Gujarati* labels), also *Homœopathic books*, can be had at 17, *Tamarind Lane*, c/o Dr. D. N. Ray, or *Homœopathic Pharmacy*, *Kalbadevi Road*, at the following rates :—

Phial containing	2 dr.	$\frac{1}{2}$ oz.	1 oz.			
	Rs. A. P.	Rs. A. P.	Rs. A. P.			
<i>Tinctures</i> or <i>Pilules</i> , } 3rd to 12th potency, }	0 8 0	0 12 0	1 4 0			
<i>Triturations</i> or } <i>Powders</i> , 3rd to 6th. }	1 0 0	1 8 0	2 4 0			

There are several exceptional high rates.

Medicine Chests, either with *English* or *Gujarati* labels.

<i>Family Medicine Chest</i> containing 16 principal <i>Medicines</i> in a handsome <i>Teakwood Box</i> , a <i>Drop Conductor</i> and a <i>Gujarati Book</i> .	Rs.	10	0	0
Same with 20 <i>Medicines</i>	„	12	0	0
Same with 30 <i>Medicines</i>	„	17	0	0

Lower and higher potencies and larger quantities at special rates.

Ray's efficacious and well tried Ointment for *Itches*, *Psoriasis*, *Ring-Worms*, *Eczema*, and other *Skin Diseases*, can be had at the above mentioned places. A few applications, without any pain or burning, will cure any sort of *Parasitic Skin Disease*. The most obstinate cases of *Chronic Skin Disease* have been cured by this ointment.

Price : Eight Annas per box.

નહેર ખબર.

આજ કાલ ધણા એલોપાથીક અને ખીજ દવા વેચનાર હોમિઓપાથીક દવા વેચે છે, પણ હોમિઓપાથીક દવા એવી ખીજ દવા સાથે રાખવાથી બગડી અથવા ઉતરી જાય છે; તેથી એવી રીતે રાખેલી હોમિઓપાથીક દવા કાયદો કરે કે નહીં તે કેહેવાઇ શકાય નહીં. માટે જ્યાં એકલી હોમિઓપાથીક દવા વેચાતી હોય ત્યાંથી લેવી બેહેતર છે. સારી અને તાજી હોમિઓપાથીક દવા કોટમાં, મોટા દેવલ (કેથીડલ)ની બાજુમાં, દાકતર ડી. એન રાય, એમ. ડી., પાસેથી, અથવા કાલબાદેવીના રસ્તા ઉપર હોમિઓપાથીક ફારમસીમાંથી મળી શકશે. જેમને ઇંગ્લિશ ખબર નથી તેમની સગવડને સારૂ દવાની સીસી ઉપર ગુજરાતી ટીકોટ લગાડેલી છે. તેમજ હોમિઓપાથીક દવાની ચોપડીઓ પણ આ ફારમસીમાંથી મળી શકશે.

દવાની કીંમત	૨ દ્રામ.	૪ દ્રામ.	૧ ઓંસ.
ટીંકચર (ચરક) અથવા ગોળીઓ, ૩ ના નંબરથી ૧૨ મા નંબર સુધી.	}	}	}
	રૂ. ૦-૮-૦	રૂ. ૦-૧૨-૦	રૂ. ૧-૪-૦

પાઉડર (ભુકી) ૩૦ નંબરથી ૬૬ નંબર સુધી	}	}	}
	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૮-૦	રૂ. ૨-૪-૦

આ સીવાય ખીજ વધુ કીંમતની પણ દવાઓ છે.

ઇંગ્લિશ અથવા ગુજરાતી ટીકોટ લગાડેલી સીસી ભરેલી દવાની પેટીઓ પણ મળશે.

કેમીલી મેડીસીન ચેસ્ટ (કુટુંબમાં વાપરવા લાયક દવાની પેટી):
એ પેટી સાગના લાકડાની સુશોભીત બનાવેલી છે અને તેના અંદર સાધારણ રોગો ઉપર વપરાતી મુખ્ય ૧૬ દવાઓ, સીસીમાંથી ટીપાં પાડવાને કાચનો એક ડોપર, અને દવાની સમજ આપનાર એક ગુજરાતી ચોપડી રાખેલી છે..... કીંમત—રૂ. ૧૦-૦-૦

તેવીજ વીસ સીસીથી ભરેલી પેટીના .....રૂ. ૧૩-૦-૦

૩૦ (ત્રીસ) થી ભરેલી પેટીના .....રૂ. ૧૭-૦-૦

જથ્થાબંધ ખરીદનારને કીંમત ઓછી થાય છે.

ખરજ (કીર), ખસ, ખરપસુ (ખરજલું) દાદર (દરાજ, ગજરજી) વીગેરે ચામડીના રોગ સારૂ સારી રીતે અજમાયસ કરેલા રાયનો ઉપયોગી મલમ ઉપલે ઠંડાણથી મળી શકશે. આ મલમ લગાડવાથી કાંઈ પણ ઇજા અથવા અગત થતી નથી, અને જેને ઇંગ્લિશમાં પેરેસાઇટીસ (જે રોગમાં ઘણીજ બારીક જવાત અથવા જીવાંસ છે) કહે છે તેને એટલા ઘણાજ ટુક વખતમાં સારૂ કરે છે. તેમજ ચામડી ઉપર થયેલા દરેક જીવાંસ અને જડબાલી બેઠેલા રોગોનો મુજથી નાશ કરે છે.

એક ડબ્બીની કીંમત રૂ. ૦-૮-૦

